

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітній ступінь магістр
на тему:

**СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ В
УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Виконала: студентка II курсу, 262 групи
Спеціальності 231 Соціальна робота,
Освітня програма «Соціальна робота»
Романенко Ольга Пилипівна

Керівник:
канд. пед. наук, доцент Матрос О.О.

Рецензент:
канд. пед. наук, доцент Карпич І.О.

Умань – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ	
1.	ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ В	
	УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ	
	ОСВІТИ	10
1.1.	Сутність поняття «негативні явища» серед дітей у закладах загальної середньої освіти	10
1.2.	Причини виникнення негативних явищ в освітньому середовищі	15
1.3.	Роль соціальної профілактики в закладах загальної середньої освіти	21
1.4.	Головні аспекти роботи соціального працівника з подолання негативних явищ в освітньому середовищі	30
РОЗДІЛ	ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	
2.	ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ	
	НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ	
	ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	36
2.1.	Напрями, форми та методи соціальної профілактики негативних явищ в освітньому середовищі	36
2.2.	Дослідно-експериментальна робота з вивчення технологій соціальної профілактики негативних явищ в умовах закладу загальної середньої освіти	44
ВИСНОВКИ		61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		66
ДОДАТКИ		73

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. В умовах сучасного розвитку суспільства та певних соціально-економічних проблем держави помічається значне послаблення виховного потенціалу таких суб'єктів як сім'я, школа, найближче оточення і інших громадських інститутів. Зменшення впливу контролюючого суб'єкту, переорієнтація життєвих цінностей, зміна пріоритетів майбутнього провокують поширення негативних явищ у суспільстві, і підлітків, відповідно. Сучасні методи вирішення проблеми негативних проявів підростаючого покоління є не досить ефективними, що зумовлює необхідність пошуку і використання новітніх та більш дієвих засобів. Таким чином, постає актуальною проблема розробки технологій профілактики негативних явищ серед дітей, підлітків, до реалізації яких мають залучатися різні суб'єкти. Враховуючи ускладнені умови сьогодення, це питання потребує більш детального вивчення для взаємодії у дистанційному форматі.

Зокрема і правопорушення, здійснені неповнолітніми – це небезпечне соціальне явище, оскільки, по-перше, негативно впливають на формування особистості; по-друге, завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повно цінного суспільного життя); по-третє, відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми).

Кожен 8-9-й злочин в Україні здійснюється неповнолітніми. Близько 11% серед осіб, які беруть участь у скоєнні злочинів, - неповнолітні. Кількість підлітків, що вчинили злочин вдруге, за останні роки зросла майже на 19 % .

Одним із напрямів у боротьбі зі злочинністю взагалі та злочинністю неповнолітніх, зокрема, є профілактична діяльність.

Профілактика негативних явищ серед неповнолітніх в Україні проводиться зусиллями соціально-психологічних служб, педагогів,

співробітників соціальних служб, служб у справах неповнолітніх, працівниками правоохоронних органів. Проте дослідники звертають увагу на численні проблеми у цій сфері діяльності, які полягають у відсутності налагодженої співпраці між різними суб'єктами профілактики, у застосуванні переважно групових та масових форм роботи та неналежній увазі до інтерактивних методів (тренінгів, рольових ігор тощо), які сприяють кращому засвоєнню інформації дітьми.

Загалом, під профілактикою правопорушень розуміють діяльність державних органів і громадськості, що має системний характер як за комплексом заходів, так і за колом суб'єктів, які її здійснюють, спрямовану на недопущення виникнення, усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов злочинності, окремих її видів та конкретного злочину.

У процесі дослідження проведеного центрами соціальних служб для молоді, було виявлено, що причинами скоєння злочинів самі підлітки вважають: не усвідомлення наслідків своїх вчинків - 67 %; надмірне вживання алкоголю, наркотиків - 28 %; незнання законів України - 5 %; недостатнє виховання та увага з боку батьків - 59 %; вплив друзів, негативної компанії - 50 %; важке матеріальне становище - 18,5 %.

Отже, серед ключових чинників ризику щодо можливості скоєння злочинів неповнолітніми можна назвати такі: недостатній рівень правосвідомості та правових знань; брак організованої системи дозвілля; вживання алкогольних та наркотичних речовин; низький рівень правових знань батьків та недостатня увага з їхнього боку до виховання тощо. Відповідно до чинників ризику можна визначити напрями профілактики правопорушень.

Стан дослідження проблеми. Проблему профілактики правопорушень підлітків активно досліджували і досліджують зарубіжні та вітчизняні вчені.

Вагомий внесок у вивчення психолого-педагогічних аспектів важко виховуваності, попередження правопорушень серед неповнолітніх, зокрема, зробили видатні педагоги: П. Блонський, Я. Коменський, В. Сухомлинський,

К. Ушинський. Теоретико-методологічні засади цієї проблеми сформульовано у 4 працях С.Белічевої, І. Беха, Г. Міньковського, В. Оржеховської, Г. Пономаренко, О. Тузова та ін.

Психолого-педагогічні засади цієї проблеми виокремили: М. Алемаскін, Г. Бочкарьова, Л. Зюбін, П. Лєсгафт, І.О. Невський, С. Немченко та ін.

Філософські аспекти проблеми протиправної поведінки розкрито у працях С. Анісімова, А. Скрипника та ін.; правові – в роботах: Ю. Антоняна, К. Ігошевої, М. Костецького, В. Кудрявцева, Г. Міньковського та ін.; медичні: О. Личко, О. Селецького.

Велике значення для розробки теоретичних основ профілактики протиправної поведінки мають фундаментальні дослідження загальних проблем виховання І.Д. Беха, М. Боришевського, О. Киричука та ін.

Вивченням питань сутності, завдань та принципів соціально профілактики, проблемами сучасних аспектів соціальної профілактики в системі закладу середньої освіти займалися такі дослідники, як В. Андрущенко, Н. Білокопитва, С. Вольнова, О. Мазур, О. Мельник, Л. Столярєнко та інші.

Питання соціальної профілактики поведінкових аномалій у шкільному середовищі відображені в наукових публікаціях О. Бондарєнко, Т. Грінь, Н. Горчакова, А. Горлова, І. Данильченко, С. Литвинова та інших. У той же час досить слабо висвітлені питання сучасних технологій роботи соціальної профілактики з негативних явищ у закладах загальної середньої освіти.

Висвітленням питань соціальної роботи в закладах середньої освіти та соціальної профілактики конфліктів, шкідливих звичок, зокрема: наркоманії, алкоголізму, девіантної поведінки, насильства серед школярів займалися такі українські науковці, як О. Гончарєнко, С. Гордієнко, О. Довженко, С. Захарченко, Г. Зеленська, О. Іванова, І. Калініна, Т. Карпенко, О. Кравченко, О. Мельник, Т. Сидорєнко, Г.Симонєнко, І. Скорік та ін.

В умовах тривалої соціально-економічної кризи в Україні, яка об'єктивно зумовлює руйнацію ціннісних орієнтирів та моральних норм, майнову поляризацію і розшарування суспільства, стагнацію діяльності офіційних структур та соціальних інститутів, що традиційно опікуються організацією виховання дітей та молоді (Міністерство освіти і науки, молоді та спорту; сім'ї; школи), ця проблема набуває особливої гостроти. Оскільки відповідно до механізму формування девіацій поведінкові відхилення зароджуються ще у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці як негативні прояви у поведінці, підготовка фахівців до запобігання таких проявів є головною складовою комплексної системи профілактики негативних явищ серед дітей в умовах закладу загальної середньої освіти.

Тому необхідність наукової розробки обраної проблеми, її глибокого й послідовного розв'язання на рівні соціальної теорії та практики зумовили вибір теми магістерської роботи: **«Соціальна профілактика негативних явищ в умовах закладу загальної середньої освіти».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати соціальну профілактику негативних явищ в умовах закладу загальної середньої освіти та дослідно-експериментально вивчити технології ефективності реалізації окресленої проблематики.

Об'єкт дослідження – негативні явища серед дітей в умовах закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – процес профілактики негативних явищ в умовах закладу загальної середньої освіти.

Гіпотеза дослідження – профілактика негативних явищ серед дітей в умовах закладу загальної середньої освіти в сучасних умовах буде успішною за умови:

- комплексного підходу до соціальної профілактики негативних проявів серед учнів в умовах закладу загальної середньої освіти з боку соціальних працівників та представників педагогічного колективу;

- чіткого алгоритму дій з боку соціальних працівників, педагогічних працівників та батьків щодо створення системи технологій соціальної профілактики дітей в освітньому середовищі;

- зосередження уваги соціальних працівників, педагогічного колективу та батьків до дітей з негативними явищами відповідно до їх потреб та соціальної адаптації у суспільство;

- покращення роботи соціальних фахівців та педагогічних працівників, залучення різних громадських організацій та установ задля створення комплексної системи напрямів, форм та методів роботи з соціальної профілактики негативних явищ в умовах закладу загальної середньої освіти.

Відповідно до мети та гіпотези визначені наступні **завдання дослідження:**

1. Розкрити сутність поняття «негативні явища» та причини виникнення негативних явищ у закладах загальної середньої освіти.

2. Охарактеризувати роль соціальної профілактики в закладах загальної середньої освіти.

3. Проаналізувати головні аспекти роботи соціального працівника з подолання негативних явищ в освітньому середовищі.

4. Визначити ефективні напрями, форми та методи соціальної профілактики негативних явищ в освітньому середовищі.

5. Провести дослідно-експериментальну роботу з вивчення технологій соціальної профілактики негативних явищ в умовах закладу загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, які забезпечили об'єктивність і достовірність дослідження, зокрема:

- теоретичні: аналіз філософської, соціологічної, юридичної, психолого-педагогічної вітчизняної та зарубіжної соціально-педагогічної літератури з теми дослідження для з'ясування стану розробленості проблеми;

- синтез, систематизація, порівняння, узагальнення науково-теоретичного матеріалу для вивчення сутності проблеми та головних аспектів з подолання негативних явищ в освітньому середовищі в сучасних умовах;

- логіко-семантичний, методи сходження від абстрактного до конкретного і від конкретного до абстрактного, що дали змогу сформулювати базові поняття, розширити і доповнити понятійно-категорійний апарат дослідження.

Експериментальна база дослідження. Експериментальною базою для проведення дослідження було обрано Опорний заклад освіти «Великодолинський ліцей №1» Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області.

Теоретична значущість дослідження дає нові теоретичні узагальнення з проблем подолання негативних явищ серед учнів закладу загальної середньої освіти і вносить певний внесок у розвиток нових напрямів, форм та методів профілактики негативних проявів серед дітей для працівників соціальної сфери.

Практична значущість результатів дослідження полягає у виробленні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності технологій роботи з профілактики негативних проявів в освітніх закладах.

Матеріали дослідження можуть використовуватися в розробці спецкурсів із соціальної роботи для студентів закладів вищої освіти, які готують фахівців соціальної роботи, а також у практичній діяльності працівників служб у справах дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації, громадських організацій, закладів загальної середньої освіти тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлювалися у виступах на конференціях і семінарах різного рівня, а саме: *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (12 жовтня 2023, м. Умань); «Проблеми та перспективи соціальної

роботи та психології в умовах війни» (2 березня 2023, м. Умань); *регіональних* – «Соціальна реабілітація крізь призму міждисциплінарності» (12 травня 2023, м. Умань); «Перспективи ефективної роботи соціальних працівників з молоддю» (22 лютого 2023, м. Умань); «Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в умовах війни» (31 жовтня 2023, м. Умань); «Академічна доброчесність як цінність освітньо-наукової діяльності» (22 травня 2023, м. Умань); опубліковані у збірнику наукових праць студентів факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 1 одноосібну публікацію автора, з них 1 тези доповідей.

Структура роботи. Магістерська робота, складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, 1 додатку на 6 сторінках. Загальний обсяг роботи – 78 сторінок. Основний текст – 65 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність поняття «негативні явища» серед дітей у закладах загальної середньої освіти

Загальна соціально-економічна скрута, яку сьогодні переживають різновікові категорії населення України, потребує зосередження зусиль державних органів у справах молоді, фахівців соціальних служб для молоді та інших соціальних інституцій, молодіжного громадського активу для вирішення комплексу найгостріших питань, пов'язаних з попередженням асоціальної поведінки молоді та підлітків. Саме тому проведення необхідних заходів з метою профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі закономірно стало одним із основних завдань системи центрів соціальних служб для молоді.

Актуальність цих завдань підсилюється ще й тим, що з кожним роком зростає кількість кризових явищ у суспільстві. Вони тісно пов'язані не тільки з політичною, соціально-економічною ситуацією та нестабільністю в суспільстві, а і з умовами виховання та побутовим неблагополуччям у сім'ях, недоліками в організації навчально-виховного процесу в закладах освіти, негативним впливом антигромадських елементів тощо. Недостатня увага приділяється організації дозвілля дітей і підлітків, вихованню в них поваги до закону і загальноприйнятих правил поведінки в суспільстві, формуванню позитивного погляду на здоровий спосіб життя.

Негативні явища – це явище неоднозначне: від звички запізнюватися на уроки до проявів агресії та протиправних суспільних дій.

На думку Т. Грінь «Один із основних аспектів «негативних проявів» у загальноосвітніх школах – це небажана поведінка учнів, така як булінг, фізичне або вербальне насильство, крадіжки, вживання наркотиків, алкоголю та інші антисоціальні дії. Це явище може створювати в школі атмосферу

страху та незахищеності, що серйозно підриває якість навчання та психологічний комфорт учнів» [8, с. 89].

Другий аспект – це негативні соціальні прояви, такі як відсутність толерантності, дискримінація, стереотипи та інші форми соціальної нерівності. Такі явища можуть призвести до відчуття відчуженості та виключення для деяких учнів, що негативно впливає на їхню самооцінку і самоповагу.

Третій аспект – це негативні академічні прояви, такі як плагіат, спроби обману під час контрольних та іспитів, недбалість до навчання та інші порушення норм академічної чесності. Це може призвести до нерівності в можливостях отримання якісної освіти та підготовки до майбутнього життя.

Негативні прояви у поведінці дослідники визначають як спеціальний засіб, психологічний захист, що розглядається в медичній психології, коли йдеться про аномалії психічного розвитку. Психологічною основою негативних реакцій у всіх випадках є незадоволення якихось надзвичайно істотних для дитини потреб соціального характеру: потреби в спілкуванні, схваленні, пошані, потреби в емоційному контакті – емоційному співзвуччі із значущим іншим (однолітком або близьким дорослим). Блокування потреби стає джерелом глибоких переживань, які у міру їх усвідомлення дитиною сприяють виникненню у неї негативних тенденцій у поведінці. Як реакція на неуспіх (у досягненні бажаного) негативна реакція є компенсаторною, захисною. Вона допомагає дитині вистояти у складній для неї життєвій ситуації: в одних випадках – за рахунок зовнішнього знецінення істотної для неї потреби, в інших – шляхом ствердження себе за рахунок нарочитої недисциплінованості, блазнювання тощо [18, с. 73].

Науковці радять розрізнити негативну реакцію і звичайну неслухняність за двома суттєвими ознаками: по-перше, домінування соціальних стосунків, оновлене ставлення до іншої людини. Як правило, дитина демонструє негативну реакцію не на саму дію, яку вона відмовляється виконувати, а на вимогу чи прохання дорослого. Вона не робить чогось

тільки тому, що це запропонувала їй конкретна доросла людина. Тож негативізм є актом соціального характеру: він, перш за все, адресований людині, а не змісту того, про що дошкільника просять. Для негативізмів характерна вибірковість: дитина ігнорує вимоги одного члена сім'ї або одного вихователя, а з іншим досить слухняна. Головна мета дії – зробити навпаки, тобто прямо протилежно тому, що їй сказали. По-друге, нове ставлення дитини до власного афекту. Дитина не діє під впливом афекту, а чинить усупереч власному бажанню. За різкої форми негативізму можна спостерігати, як правило, протилежну відповідь на будь-яку пропозицію, зроблену авторитетним тоном [20, с. 54].

Однак важливо зауважити, що «негативні прояви» у закладах загальної середньої освіти не завжди є невинними або непоправними. Багато з них є результатом впливу оточуючого середовища, сімейних проблем, а також психологічних аспектів. Тому важливо розуміти, що ці явища можна врегулювати та запобігти через відповідні педагогічні та психологічні заходи.

Змістовна робота над поняттям «негативні прояви» у школі передбачає впровадження програм профілактики та виховання, розвиток міжособистісних навичок, формування в учнів толерантного та відповідального ставлення до навчання та один до одного. Навчальні заклади повинні бути місцем, де кожен учень має можливість розвивати свій потенціал і відчувати себе в безпеці та повазі.

Як зазначають сучасні дослідники О. Гончаренко та І. Корнієнко: «Над попередженням таких явищ щоденно працюють вчителі, класні керівники, спеціалісти психологічної служби, педагоги – організатори. Під час декади оновлено куточки спеціальної реклами щодо питань профілактики наркоманії, алкоголізму, тютюнопаління, ВІЛ-інфекції, пропаганди здорового способу життя, для учнів проведено заходи щодо попередження споживання наркотичних речовин, слабоалкогольних, алкогольних напоїв,

щодо формування здорового способу життя та відповідального ставлення до репродуктивного здоров'я та його збереження, а саме:

- цикл бесід, годин спілкування, годин психолога, виховних заходів, інформаційних вісників, в тому числі в режимі онлайн через Google Meet, Zoom з профілактики алкоголізму, тютюнопаління, наркоманії;

- перегляд короткометражних відеороликів з подальшим обговоренням: «Куріння як соціальна проблема», «Молодь проти паління», «Про шкідливість наркотиків», «Знати, щоб жити», «Що каже молодь про здоровий спосіб життя», «Відповідальність починається з мене»;

- конкурси презентацій, відеороликів агітбригад серед учнів 6-8 класів «Ми пропагуємо здоров'я», «Бути здоровим чи ні - твій вибір!», «Крок до майбутнього через здоровий спосіб життя», «Здоров'я виглядає так!»;

- виставки малюнків з теми «Боротьба зі шкідливими звичками - справа всіх і кожного»;

- корекційно - ігрові вправи «Здорова дитина – багата Україна», вправи щодо попередження конфліктних ситуацій, зняття емоційного напруження» [9, с. 49].

Дослідник В. Шахрай до об'єктів соціально-профілактичного впливу зараховує:

- негативні чинники в об'єктивних умовах життєдіяльності людей (матеріальна і соціально-культурна база, рівень добробуту та житлово-побутові умови – технічне оснащення виробництва, умови праці тощо);

- негативні чинники в організаційно-управлінській діяльності державних і громадських органів самоуправління (система загальної та спеціальної освіти, соціальнопобутове обслуговування, засоби масової інформації, заклади культури, ідейно-виховна і культурно-масова робота та ін.);

- негативні чинники в міжособистісних взаєминах і поведінці людей (взаємини між людьми в процесі трудової діяльності, в побуті й на відпочинку, сімейні відносини тощо);

- негативні явища в правосвідомості і соціально-правовому мисленні [8, с. 89].

Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 16. 06. 2015 №64, листа Міністерства освіти і науки України від 07.08.2018 №1/9-486 «Про деякі питання організації в закладах освіти виховної роботи щодо безпеки й благополуччя дитини у 2018/2019 навчальному році» діяльність школи буде спрямована на виконання таких завдань:

- формування в учнів компетентностей, важливих для успішної соціалізації особистості;
- впровадження демократичної культури, захист прав дитини і формування демократичних цінностей;
- запобігання та протидія таким негативним явищам серед дітей та учнівської молоді як насильство, кібертрейдування, булінг тощо,
- формування у дітей і підлітків життєвих навичок (психосоціальних компетентностей), які сприяють соціальній злагодженості, відновленню психологічної рівноваги,
- запобігання та протидія торгівлі людьми, формування у школярів таких життєвих навичок, як спілкування, прийняття рішень, критичне мислення, управління емоціями, стресами та конфліктними ситуаціями, формування цінностей та набуття відповідних компетентностей;
- формування морально-етичних, соціальних, громадянських ціннісних орієнтирів, виховання національно свідомої, духовно багатої, фізично досконалої особистості;

- профілактика девіантної поведінки, правопорушень та злочинності серед неповнолітніх;
- профілактика залежностей та шкідливих звичок, пропаганда здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я як найвищої соціальної цінності;
- формування в школі творчого середовища, залучення учнів в позаурочний час до спорту, творчості, мистецтва, інших громадських заходів з метою їх позитивної самореалізації, соціалізації;
- розвиток творчої співпраці педагогічного колективу, учнів і батьків на засадах педагогіки партнерства [48; 54].

Поняття «негативні прояви» у закладах загальної середньої освіти є однією з ключових тем, які вимагають ретельного аналізу та уваги з боку освітнього співтовариства. Ця сутність насамперед відноситься до небажаних поведінкових, соціальних та академічних проявів серед учнів у навчальних закладах, і вона має значний вплив на навчальний процес, психологічний стан учасників освітнього процесу, а також загальну атмосферу в школах.

Отже, поняття «негативні прояви» у закладах загальної середньої освіти важливе для розуміння та вирішення проблем, які впливають на навчання та соціальну адаптацію учнів. Це завдання вимагає спільних зусиль учителів, батьків, психологів та адміністрації навчальних закладів з метою створення здорового та сприятливого середовища для розвитку молодого покоління.

1.2. Причини виникнення негативних явищ в освітньому середовищі

Негативні явища в освітньому середовищі можуть виникати з різних причин, і їхнє вивчення допомагає краще зрозуміти ці проблеми та розробити ефективні стратегії їхнього уникнення. Ось деякі з основних причин виникнення негативних явищ в освітньому середовищі:

1. **Соціальні чинники:** Негативні явища часто виникають внаслідок впливу соціальних чинників, таких як низький рівень економічного

розвитку, безробіття, бідність і нерівність в суспільстві. Діти, які виростають в невеликозабезпечених родинах, можуть бути більш схильними до негативних проявів через стрес та відчуття відчуженості.

2. **Сімейний фактор:** Сімейне середовище великою мірою впливає на формування цінностей, соціальних навичок та ставлення дітей до навчання. Наприклад, відсутність підтримки батьків, розлад у сім'ї або сімейні конфлікти можуть призвести до негативних проявів в шкільному середовищі.

3. **Психологічні фактори:** Психологічні аспекти, такі як стрес, тривожність, депресія, можуть впливати на поведінку учнів і призводити до агресивних або антисоціальних проявів.

4. **Культурні та етнічні особливості:** Культурні та етнічні різниці можуть створювати конфлікти та непорозуміння серед учнів. Дискримінація або стереотипи можуть сприяти негативним явищам в освітньому середовищі.

5. **Відсутність позитивних ролей:** Відсутність позитивних ролей та прикладів вчителів, батьків чи інших авторитетних осіб може призвести до того, що діти не отримують достатнього впливу для формування позитивних цінностей та навичок.

6. **Погана адміністрація та організація навчального процесу:** Якщо навчальний заклад не забезпечує належну організацію навчання, не здійснює контроль за дисципліною та навчальним процесом, це може призвести до хаосу та негативних явищ.

7. **Відсутність соціальних послуг:** Брак соціальних послуг, таких як психологічна підтримка або профілактика соціальних проблем, може сприяти виникненню негативних явищ в освітньому середовищі [2, с. 90].

Для подолання негативних явищ в освітньому середовищі важливо проводити комплексні заходи, які враховують всі ці причини. Робота з батьками, створення позитивного навчального середовища, підтримка

психологічного благополуччя учнів та сприяння соціальній інтеграції - це лише деякі зі способів боротьби з цими проблемами.

Продовжуючи обговорення причин виникнення негативних явищ в освітньому середовищі, варто відзначити деякі додаткові аспекти:

Викладацький фактор: Якщо вчителі не виявляють інтересу до навчального процесу, не заохочують учнів до активної участі та саморозвитку, це може призвести до втрати мотивації учнів та, в результаті, до негативних проявів в їхній поведінці.

Конфлікти між учнями: Конфлікти між учнями, будь то через релігійні, расові, соціальні або особисті різниці, можуть створювати напруження в класі та призводити до негативних проявів, таких як булінг чи конфлікти.

Ефект групи: Груповий тиск та вплив підлітків на один одного можуть призвести до негативних проявів, особливо коли діти намагаються адаптуватися до стереотипів та норм групи, навіть якщо це суперечить їхнім власним переконанням.

Відсутність адекватної оцінки та підтримки: Учні, які не отримують адекватної оцінки своєї роботи та успіхів, можуть втрачати мотивацію до навчання і перебувати в стані стресу або депресії.

Недостатнє фінансування освіти: Брак фінансування може впливати на якість навчальних програм, інфраструктуру шкіл, доступ до сучасних засобів навчання та педагогічних ресурсів, що може призвести до незадовільної якості освіти та росту негативних явищ [3, с. 71].

Дослідник Н. Головка «серед соціальних чинників правопорушень виділяє такі:

- загострення соціальних проблем (зниження рівня життя, проблеми зайнятості та працевлаштування, забезпечення житлом тощо),
- неефективну роботу соціально-культурної сфери, обмежені можливості для змістовного проведення дозвілля;
- неефективне законодавство;

- недоліки в роботі правоохоронних органів;
- кризу системи народної освіти;
- низький рівень правової, педагогічної культури населення;
- криміналізацію культури;
- поширення зловживання алкоголем, наркотичними речовинами;
- недостатній рівень соціального захисту населення, брак можливостей отримати соціально-психологічну допомогу тощо. Разом з тим, формуванню схильності до правопорушень сприяють також виховання за умов криміногенного середовища, у проблемних і кризових сім'ях, відсутність індивідуального підходу до проблемної дитини в навчально-виховних закладах, вплив асоціальних груп» [8, с. 95].

Для особистості підлітка, який схильний до свідомого правопорушення, зазвичай є характерним:

- мотивація, що передбачає антигромадський засіб задоволення потреб або аномальні потреби;
- ціннісні орієнтації, які припускають порушення норм права та моралі;
- особливості інтелекту та емоційно-вольової сфери, що ускладнюють оцінку ситуації та вибір правомірних засобів поведінки, не дають утриматися від асоціальних дій та протистояти тиску оточення [12, с. 24]. Мотивами правопорушень здебільшого є:

1. Безпосереднє досягнення умов, які є необхідними для існування.
 2. Самоствердження на різних рівнях (соціальному, соціальнопсихологічному, індивідуальному).
 3. Страх перед небезпекою, можливою агресією, сильне бажання попередити реальний або уявний напад на себе.
 4. Перенесення агресії на іншу особу.
 5. Ігрова мотивація (бажання отримати гострі відчуття).
- Правопорушення може служити безпосередньому задоволенню потреби,

ліквідації перешкод на шляху задоволення потреб, здійсненню більш віддалених життєвих планів, вирішенню особистих конфліктів [25, с. 30].

Відносно психологічних особливостей підліткового віку, сучасні дослідники у своїх працях називають наступні вікові особливості підлітка:

- «потреба в пригніченому становищі в колективі однолітків, у родині;
- підвищений рівень стомлюваності;
- прагнення мати надійного друга;
- прагнення приєднатися до групи, уникнути ізоляції, як у класі, так й у малому колективі;
- підвищений інтерес до питання про «співвідношення сил» у класі;
- прагнення долучитися до всього «дорослого», відмежуватися від підкреслено дитячого;
- відсутність підходящого віку авторитету;
- заперечення, протистояння, відраза до необґрунтованих заборон;
- зверхнє ставлення до проблем інших, сприйнятливність до промахів учителів;
- гіпероцінка своїх можливостей, реалізація яких передбачається у віддаленому майбутньому;
- відсутність адаптації до невдач, дуже болісне їх переживання;
- мрійливість, незосередженість;
- яскраво виражений рівень емоційності;
- вимогливість до відповідності слів справі;
- підвищений інтерес до спорту чи активних дій;
- захоплення агресивними жанрами у різних видах мистецтв» [34, с. 182].

Зрозуміння цих причин і вжиття відповідних заходів для їхнього усунення або попередження є важливим завданням для освітнього громадськості, шкільних адміністрацій, вчителів, батьків та учнів.

Забезпечення позитивного та підтримуючого освітнього середовища сприяє зниженню негативних явищ та розвитку позитивних цінностей, навичок та поведінки серед учнів.

Продовжуючи дослідження причин виникнення негативних явищ в освітньому середовищі, давайте розглянемо додаткові аспекти, які також можуть грати важливу роль:

«Конфлікти у навчальних програмах: Неадекватні або контроверсійні матеріали у навчальних програмах можуть сприяти виникненню конфліктів між вчителями, батьками і учнями. Наприклад, спірні аспекти історії, релігії або політики можуть викликати негативні реакції та конфлікти.

Зловживання технологіями: Використання сучасних технологій, зокрема соціальних мереж та месенджерів, може сприяти поширенню цілого спектру негативних проявів, включаючи кібербулінг, дискримінацію та розповсюдження недоречних або агресивних повідомлень.

Стрес та навантаження: Великі навчальні навантаження та надмірний стрес можуть призвести до погіршення психічного та фізичного стану учнів, що може вплинути на їхню поведінку та сприяти виникненню негативних явищ.

Медійний вплив: Мас-медіа та розвагова індустрія можуть пропагувати негативні стереотипи, насильство та антигуманні цінності, що може впливати на учнів і змінювати їхнє ставлення до світу.

Нестача психологічної освіти: Брак психологічної освіти учнів та вчителів може призвести до недостатньої розуміючої та підтримуючої атмосфери в школі, що може сприяти виникненню конфліктів та негативних явищ.

Бюрократія та адміністративні перешкоди: Складність бюрократичних процедур та обмеження, пов'язані з правилами і політикою школи або окремих програм, можуть призводити до незадоволення серед учнів і вчителів, сприяючи негативним явищам» [1, с. 68].

Отже, зрозуміння цих причин і прийняття конкретних заходів для вирішення цих питань допоможе створити більш сприятливе та позитивне навчальне середовище, де учні можуть успішно навчатися і розвиватися, а негативні явища будуть мінімізовані. Такий підхід сприяє покращенню якості освіти та благополуччю всіх учасників освітнього процесу.

1.3. Роль соціальної профілактики в закладах загальної середньої освіти

Профілактична діяльність, яка здійснюється на рівні держави через систему заходів, спрямованих на підвищення якості життя, мінімізацію факторів соціального ризику, створення умов для реалізації принципу соціальної справедливості, називається соціальною профілактикою. Соціальна профілактика створює той необхідний фон, на якому більш успішно здійснюються всі інші види профілактики: психологічна, педагогічна, медична і соціально-педагогічна.

Сам термін «профілактика» (від грецького «запобіжний») звичайно асоціюється із запланованим попередженням якоїсь несприятливої події, тобто з усуненням причин, здатних викликати ті або інші небажані наслідки. З цього виходить, що профілактика повинна проводитися у формі запланованих дій, націлених головним чином на досягнення бажаного результату, але в той же час і на запобігання можливих негативних явищ.

Соціально профілактика – це система заходів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків і які сприяють прояву різних видів його активності [13, с. 297].

Сьогодні профілактична спрямованість є однією з провідних функцій соціально-педагогічної діяльності. Це зумовлено, у першу чергу, зростанням кількості девіантів серед підлітків та молоді, посиленням асоціальних рис молодіжної субкультури, зростанням темпів розповсюдження ВІЛ-інфекції серед населення.

Тому роль соціальної профілактики в закладах загальної середньої освіти є надзвичайно важливою у створенні безпечного та сприятливого середовища для учнів. Соціальна профілактика в цьому контексті означає систематичні заходи та програми, спрямовані на попередження ризикованої поведінки, виявлення та вирішення соціальних проблем та конфліктів, а також на сприяння психологічному та соціальному розвитку учнів. Ось декілька ключових аспектів ролі соціальної профілактики в середній освіті:

Попередження негативних явищ: Соціальна профілактика спрямована на запобігання різного роду негативних явищ, таких як насильство, булінг, алкогольні та наркотичні звички, агресивна поведінка та інші ризиковані вчинки. Це допомагає створити безпечне та сприятливе навчальне середовище для всіх учнів.

Підтримка психологічного здоров'я: Соціальна профілактика включає в себе психологічну підтримку та консультування для учнів. Шкільні психологи та консультанти працюють з учнями, щоб допомогти їм управляти стресом, тривожністю та іншими психологічними проблемами.

Розвиток соціальних навичок: Програми соціальної профілактики спрямовані на розвиток соціальних навичок учнів, таких як комунікація, співпраця, розв'язання конфліктів, емпатія та толерантність. Ці навички є важливими для побудови позитивних відносин і уникнення конфліктів.

Соціальна інтеграція: Соціальна профілактика сприяє соціальній інтеграції учнів, зокрема тим, хто може бути уразливими або відчувати відчуження. Вона включає в себе заходи для забезпечення того, щоб кожен учень відчував себе важливим і підтримуваним в навчальному колективі.

Освіта у галузі здоров'я: Соціальна профілактика також охоплює освіту у галузі здоров'я, включаючи інформування учнів про шкідливість наркотиків, алкоголю, тютюнопаління та статевого здоров'я. Вона сприяє формуванню здорового способу життя та свідомого вибору.

Співпраця з батьками та громадою: Школи співпрацюють з батьками та громадськістю для реалізації програм соціальної профілактики. Батьки

грають важливу роль у підтримці та вихованні дітей, тому їхня участь є важливою для успішної реалізації цих програм.

Соціальна профілактика в закладах загальної середньої освіти відіграє ключову роль у формуванні позитивного навчального середовища, де учні можуть розвивати свій потенціал, виробляти цінності та навички, і водночас запобігати негативним явищам та ризикам, які можуть впливати на їхнє майбутнє [20, с. 105].

На думку Т. Журавля «Важливими аспектами у необхідності соціальної профілактики є:

Соціальний контроль та правопорядок: Соціальна профілактика сприяє підтриманню правопорядку в школі. Це включає в себе заходи для попередження і реагування на недоречну поведінку та порушення дисципліни. Цей аспект допомагає забезпечити безпеку та дисципліну в школі.

Робота зі спеціальними групами учнів: Соціальна профілактика враховує потреби та особливості різних груп учнів, включаючи тих, хто може бути більш уразливими до ризикової поведінки, такі як діти з особливими потребами або мігранти. Програми підтримки спрямовані на їхню соціалізацію та адаптацію.

Моніторинг та аналіз даних: Школи зазвичай ведуть моніторинг соціальних та психологічних показників учнів, таких як рівень стресу, конфліктів, агресивності, тощо. Ці дані допомагають вчасно виявляти проблеми та приймати конкретні заходи для їхнього усунення.

Співпраця з іншими інституціями: Співпраця з органами соціального захисту дітей, психологами, медичними установами та іншими структурами громадського сектору дозволяє школі ефективно вирішувати соціальні проблеми та надавати необхідну допомогу учням.

Освіта для вчителів і персоналу: Вчителі та інший персонал школи повинні бути підготовлені для виявлення та вирішення соціальних проблем

учнів. Програми навчання та підвищення кваліфікації вчителів можуть включати в себе аспекти соціальної профілактики.

Розробка антивікових та антимобінгових політик: Школи можуть розробляти антивікові та антимобінгові політики, які передбачають заходи для запобігання булінгу та домаганню. Це сприяє створенню безпечного середовища для всіх учнів.

Соціальна профілактика в середній освіті не тільки допомагає уникнути негативних явищ та проблем, але і сприяє формуванню позитивних цінностей, навичок та ставлення учнів до себе та оточуючого світу. Вона є невід'ємною частиною загальної місії школи забезпечувати повноцінний розвиток кожного учня та готувати їх до життя в сучасному суспільстві [17, с. 100].

Зважаючи на важливість теми, продовжимо розглядати роль соціальної профілактики в загальноосвітніх закладах наступними аспектами:

«Розвиток культури спільності: Соціальна профілактика сприяє формуванню позитивної культури спільності в школі. Вона спонукає учнів та педагогічний персонал до спільних зусиль у створенні гармонійного та дружнього оточення для навчання та розвитку.

Сприяння рівності та інклюзивності: Соціальна профілактика враховує потреби всіх учнів, незалежно від їхньої статі, віку, релігії, інвалідності чи етнічної належності. Вона сприяє створенню інклюзивного середовища, в якому кожен учень має можливість розвиватися і навчатися.

Формування громадянської відповідальності: Соціальна профілактика допомагає учням розуміти їхню громадянську відповідальність та роль у спільноті. Вона спонукає до участі в громадських ініціативах та акціях, спрямованих на покращення суспільства.

Психологічна реабілітація: Деякі учні можуть потребувати психологічної підтримки та реабілітації через досвід стресу, травм або інших складних ситуацій. Соціальна профілактика включає в себе програми

психологічної підтримки, які сприяють відновленню психічного здоров'я учнів.

Залучення громади: Школи, де існує активна роль громади, мають більші шанси на успіх в реалізації соціальної профілактики. Громада може виступати партнером у програмах та проектах, сприяти їхній фінансовій підтримці та участі в розвитку шкільної політики.

Відстеження результатів: Важливо систематично відстежувати результати програм соціальної профілактики та їх вплив на учнівську спільноту. Це дозволяє аналізувати ефективність заходів та коригувати їх, якщо потрібно.

Профілактика відпаду від навчання: Соціальна профілактика спрямована на попередження відпаду учнів від навчання. Це включає в себе роботу з учнями, які стикаються зі складнощами у навчанні або забороняють собі навчатися, та надання їм підтримки та мотивації.

Розвиток критичного мислення і медіаграмотності: У світі, де інформація доступна величезними потоками через медіа та Інтернет, важливо навчити учнів критично аналізувати інформацію та розуміти її джерела. Соціальна профілактика включає в себе навчання медіаграмотності та формування критичного мислення серед учнів.

Подолання стигми: Стигма щодо психічних захворювань та інших особистісних аспектів може бути заважаючим фактором для учнів, які стикаються з цими питаннями. Соціальна профілактика сприяє формуванню розуміння, толерантності та підтримки в цих справах.

Розбудова взаємовідносин та конфліктологія: Програми соціальної профілактики можуть включати в себе навчання учнів навичкам побудови позитивних взаємовідносин та ефективного вирішення конфліктів. Це допомагає знижувати агресію та конфлікти в школі.

Розвиток етичних цінностей та громадянської відповідальності: Соціальна профілактика сприяє формуванню етичних цінностей та

вихованню громадян, які розуміють свою відповідальність перед суспільством і середовищем.

Запобігання радикалізації та екстремізму: У світі зростає загроза радикалізації та екстремізму серед молоді. Соціальна профілактика може бути спрямована на запобігання таким явищам через навчання молоді толерантності та відкритості до інших культур і переконань.

Підготовка до професійного життя: Соціальна профілактика також може включати в себе професійну орієнтацію та підготовку учнів до майбутньої кар'єри, допомагаючи їм зрозуміти їхні інтереси та цілі» [38, с. 26].

Соціальна профілактика має на меті зусилля, спрямовані:

- на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп;

- попередження ускладнення вже наявних проблем [43, с. 120].

Це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля.

Сучасні дослідники вважають, що ефективність профілактичних заходів визначається наявністю таких умов:

- «спрямованість на викорінення джерел дискомфорту як в самій дитині, так і в соціальному й природному середовищі, та одночасно на створення умов для набуття неповнолітньою дитиною необхідного досвіду для розв'язання проблем, які постійно виникають;

- «озброєння» дитини новими навичками, які допомагають досягти поставлених цілей чи зберегти здоров'я;

- розв'язання ще не виниклих проблем, запобігання їх виникненню» [50, с. 73].

У сучасній практиці розрізняють первинну, вторинну та третинну профілактику. Так, відповідно до класифікації Всесвітньої Організації Охорони здоров'я, профілактика поділяється на первинну, вторинну і третинну.

Первинна профілактика. Найбільш масова та найбільш неспецифічна, її контингент включає загальну популяцію дітей, підлітків і молоді, а метою є формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, спрямованого на здоров'я. Первинна профілактика є найбільш ефективною. Зусилля первинної профілактики спрямовані не стільки на попередження хвороби, скільки на формування здорового способу життя.

Первинна профілактика має наступні завдання:

- удосконалювання, підвищення ефективності використовуваних молоддю людиною активних, конструктивних поведінкових стратегій;
- збільшення потенціалу особистісних ресурсів (формування позитивної, стійкої Я-концепції, підвищення ефективності функціонування соціально-підтримуючих мереж, розвиток емпатії, внутрішнього контролю власної поведінки і т.д.).

Основними способами реалізації задач первинної профілактики є:

- навчання здоровому способу життя: усвідомлення, розвиток і тренування визначених умінь справлятися з вимогами соціального середовища, керувати своєю поведінкою;
- надання дітям і підліткам психологічної і соціальної підтримки адекватними підтримуючими системами і структурами [59, с. 46].

Виконання задач первинної профілактики повинне здійснюватися спеціально навченими в області профілактики психологами, медичними і соціальними психологами і педагогами.

Первинна профілактика більшою мірою носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та

категоричну відмову від певних стандартів поведінки та негативних звичок.

Її змістом є:

- «надання підліткам та молоді інформації про наслідки асоціальних дій, вживання різних видів алкогольних, наркотичних та токсичних речовин;
- роз'яснення правових норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки; популяризація переваг здорового способу життя;
- формування у підлітків та молоді навичок культурного проведення дозвілля;
- створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності» [57, с. 45].

Вторинна профілактика має на меті обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві чи соціальній групі. Вторинна профілактика серед дітей, підлітків і молоді містить у собі як соціально-психологічні, так і медичні заходи неспецифічного характеру, її контингентом є діти і підлітки з ризикованою поведінкою (бездоглядні діти, діти з кризових сімей, діти вулиці).

По своїй спрямованості на контингенти ризику вторинна профілактика є масовою, залишаючись при цьому індивідуальною у відношенні конкретної дитини чи підлітка.

Метою вторинної профілактики є зміна мало адаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну форму поведінки

Вторинна профілактика має наступні завдання:

- розвиток активних стратегій поведінки, що допомагає подолати проблему;
- підвищення потенціалу особистісних ресурсів.

Виконання програм вторинної профілактики повинно здійснюватися спеціально навченими професіоналами-психотерапевтами, психологами, соціальними працівниками, педагогами і мережею непрофесіоналів - членів груп само- і взаємодопомоги, консультантами. Ефект від програм вторинної

профілактики більш швидкий, але менш універсальний і діючий, ніж від первинної [44, с. 103].

Третинна профілактика – комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу людини, повернення її в сім'ю, освітній заклад, трудовий колектив, до суспільно-корисної діяльності. Тому соціально - педагогічна діяльність в межах третинної профілактики зосереджується в різноманітних осередках допомоги особистості: реабілітаційних центрах, дружніх клініках для молоді, анонімних кабінетах, громадських приймальнях.

Третинна профілактика серед дітей, підлітків і молоді є переважно медико-соціальною, індивідуальною і направлена на попередження переходу сформованого захворювання в його більш важку форму, наслідків у вигляді стійкої дезадаптації.

Метою третинної профілактики є максимальне збільшення терміну ремісій.

При проведенні третинної профілактики різко зростає роль професіоналів - психотерапевтів, терапевтів, соціальних працівників і психологів, а також непрофесіоналів - консультантів, членів соціально-підтримуючих груп і співтовариств [37, с. 33].

Крім цих видів профілактики, розрізняють ще загальну та спеціальну профілактики.

Загальна профілактика полягає у здійсненні попереджувальних заходів, спрямованих на виникнення певних проблем у майбутньому людини (на попередження негативної ризикованої поведінки підлітків).

Спеціальною профілактикою називається система заходів, спрямованих на попередження та локалізацію конкретних негативних явищ в поведінці людей (профілактика підліткового суїциду, профілактика небезпечної статевої поведінки тощо).

Таким чином, соціальна профілактика є комплексом конкретних соціальних заходів (економічних, організаційних, управлінських, культурно-

виховних і інших), здійснюваних з метою попередження негативних явищ, зменшення їх кількості аж до повного викорінення шляхом виявлення і усунення причин і умов, які сприяють протиправній поведінці.

Профілактика не заперечує біологічних або генетичних чинників, але розглядає їх в більш широкому психологічному і культурному контексті. Сутність змін, що відбуваються, полягає не тільки в переорієнтації з лікування (втручання) на профілактику; новий підхід ще більшою мірою виявляється в самій організації профілактики.

Отже, соціальна профілактика в закладах загальної середньої освіти є ключовим інструментом для створення здорового та безпечного середовища для учнів, формування їхніх цінностей та соціальних навичок, а також попередження негативних явищ. Вона виступає як складова загального завдання школи – підготувати молоде покоління до життя та активної участі в суспільстві. А загальна мета соціальної профілактики в школах полягає в покращенні життя учнів, попередженні негативних явищ, сприянні їхньому здоров'ю та розвитку, а також формуванні громадян, які здатні активно і позитивно впливати на суспільство. Вона є важливим елементом загальної освітньої системи, спрямованою на гармонійний розвиток і підготовку молодого покоління до життя у сучасному світі.

1.4. Головні аспекти роботи соціального працівника з подолання негативних явищ в освітньому середовищі

Професійна підготовка фахівця є одним із початкових, базових етапів професіоналізації і становлення його особистості. На думку Ю. Літвиненко [32, с. 48] прояви жорстокої поведінки та різних девіацій з кожним роком зростають, що призводить до поширення конфліктності в суспільстві, як наслідок відбувається розповсюдження агресивності та жорстокості у середовищі підлітків, тому практична підготовка фахівців соціальної сфери до профілактики жорстокої поведінки у підлітків у закладах загальної

середньої освіти є актуальною та потребує подальших досліджень. Враховуючи вищезазначене, потребує дослідження проблема пошуку ефективних шляхів та засобів практичної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики жорстокої поведінки у підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Важливе значення у підготовці фахівців соціальної галузі має розвиток їхньої емоційної стійкості, яка є одним із головних аспектів у їхній професійній діяльності з профілактики жорстокої поведінки підлітків. У профілактичній роботі соціальний працівник має усвідомлювати, що найбільш вразливим для появи стійких негативних психологічних утворювань етапом професійного шляху дослідники визначають так званий період професійної дезадаптації (близько 15-20 років педагогічного стажу), на якому виявляється різке послаблення професійних якостей, деформуються якісні поведінковохарактерологічні властивості, що вже безпосередньо не забезпечують його професійну успішність [11, с. 42].

Тому і для якісної підготовки майбутніх фахівців до профілактики підліткової жорстокості у закладах загальної середньої освіти потрібно приділяти увагу своєму власному емоційному стану та покращувати свій професіоналізм шляхом профілактики емоційних вигорань. Відсутність емоційного напруження має поєднуватися зі здатністю соціального педагога довільно створювати потрібний настрій, найповніше використовувати свої потенційні можливості

На думку сучасних вчених, «головні аспекти роботи соціального працівника з подолання негативних явищ в освітньому середовищі включають в себе ряд ключових завдань і методів:

Виявлення проблем: Соціальний працівник повинен активно взаємодіяти з учнями, вчителями, батьками та іншими учасниками освітнього процесу для виявлення проблем та негативних явищ. Це може включати в себе спостереження, інтерв'ю та аналіз соціальних даних.

Оцінка потреб: Після виявлення проблем соціальний працівник повинен оцінити потреби учнів та шкільного колективу. Це допомагає визначити, які конкретні заходи і підтримку необхідно надати.

Розробка імплементація плану дій: Соціальний працівник спільно з іншими спеціалістами і стейкхолдерами розробляє план дій для подолання негативних явищ. Цей план може включати в себе індивідуальні консультації, групові заняття, тренінги або інші заходи.

Психосоціальна підтримка: Соціальний працівник надає психологічну та соціальну підтримку учням, які стикаються зі складними ситуаціями. Він працює з учнями, щоб допомогти їм впоратися зі стресом, тривогою, конфліктами та іншими психосоціальними проблемами.

Співпраця з батьками: Соціальний працівник встановлює контакт з батьками та залучає їх до роботи над покращенням ситуації. Він надає поради та ресурси, щоб батьки могли підтримувати своїх дітей.

Консультативна робота з вчителями: Соціальний працівник співпрацює з вчителями, допомагаючи їм розуміти та впоратися зі складними ситуаціями в класі. Він може надавати рекомендації щодо методів роботи з учнями, які потребують додаткової уваги.

Співпраця з іншими фахівцями: У разі потреби соціальний працівник співпрацює з психологами, педагогами-дефектологами, лікарями та іншими спеціалістами для надання комплексної підтримки учням.

Моніторинг та оцінка результатів: Після впровадження заходів соціальний працівник веде моніторинг та оцінку їхньої ефективності. Це допомагає визначити, чи досягнуто поставлених цілей і, в разі необхідності, внести корективи у план дій.

Профілактична робота: Соціальний працівник проводить профілактичну роботу в школі, включаючи тренінги, лекції та інші заходи, спрямовані на попередження негативних явищ, таких як булінг, наркотична залежність чи агресивна поведінка.

Збір та аналіз даних: Соціальний працівник збирає та аналізує дані про соціальні та психологічні показники учнів та шкільного середовища. Ця інформація допомагає виявляти та вирішувати потенційні проблеми.

Розвиток програм і ініціатив: Соціальний працівник може брати участь у розробці та впровадженні різних програм і ініціатив, спрямованих на покращення соціально-психологічного клімату в школі. Це може включати в себе антибулінгові кампанії, тренінги з розвитку міжособистісних навичок, тематичні лекції та багато інших заходів спрямованих на підвищення соціального та психологічного благополуччя учнів та педагогічного колективу. Це можуть бути програми з психологічної освіти, тренінги зі здорового способу життя, заходи з підвищення адаптації нових учнів та багато інших.

Забезпечення конфіденційності: Соціальний працівник має забезпечити конфіденційність усіх особистих даних та інформації, яку він отримує в процесі роботи. Це важливо для збереження довіри і безпеки учнів.

Сприяння створенню безпечного середовища: Соціальний працівник активно працює над створенням безпечного та сприятливого навчального середовища, де учні можуть розвиватися та навчатися без перешкод. Він може брати участь у розробці політики школи з питань безпеки та попередження конфліктів.

Співпраця з іншими структурами: Соціальний працівник може співпрацювати з місцевими органами соціального захисту, правоохоронними органами та іншими установами для надання необхідної підтримки учням та школі в цілому.

Поширення інформації: Соціальний працівник може виступати як інформаційний ресурс для учнів, батьків та педагогів. Він надає інформацію про доступні ресурси та послуги, які можуть бути корисними для підтримки учнів» [6, с. 7-8].

Соціальному працівнику необхідно знати існуючі методи профілактичної роботи, уміти ефективно використовувати накопичений

досвід для вирішення практичних завдань, а також знати ряд принципово важливих моментів.

По-перше, негативні тенденції, як правило, мають перш за все соціально-економічний характер. Тому їх продуктивне вирішення припускає облік і реорганізацію усього комплексу чинників силами фахівців різних професій. Соціальному працівнику необхідно виділити ті аспекти проблеми, які відповідають його компетенції. Грамотна постановка завдання, концентрація зусиль для вибору відповідних засобів – необхідна умова успішності діяльності соціального працівника. Як правило, будь-яка велика соціальна проблема носить комплексний характер, а значить, при пошуку методів її вирішення необхідно виділити ключові моменти для проведення власне соціальної роботи [4, с. 82].

По-друге, формулювання конкретних цілей профілактичної роботи може вестися тільки на основі обліку специфіки конкретної ситуації. Важко налагодити роботу з клієнтом при вирішенні, наприклад, його матеріальних проблем, не знаючи рівень його доходів, або займатися профілактикою асоціальної поведінки, не знаючи її видів і причин виникнення. Це означає, що при постановці мети соціальної роботи з оптимізації соціального стану індивіда повинен бути чітко визначений об'єкт (тип стану) і предмет (вид професійної діяльності) спрямованості дії.

По-третє, підбір адекватних засобів для оптимізації соціального стану (самопочуття) клієнта може вестися тільки на основі ретельно конкретизованої мети роботи. Соціальний працівник повинен враховувати рівень, масштабність, тимчасові рамки, призначення, форми і характеристики дії для здійснення управлінської діяльності. Як і відносно діагностики, тут не існує «універсальних» профілактичних засобів, що дозволяють одним і тим же способом ліквідувати несприятливі наслідки негативних станів у всьому різноманітті ситуацій.

По-четверте, найважливішим моментом в діяльності соціального працівника є визначення ефективності заходів. Це важливо, в першу чергу

тому, що соціальний працівник (як і медик, психолог, педагог) повинен оцінювати свою діяльність відповідно до головного принципу «Допомагай людям і не нашкодь». Важливо також, щоб його реальна робота була відчутна, корисна, представлена в явній формі, зрозумілій і неспеціалістам - тим, на кого направлена профілактична дія, і тим, хто санкціонував їх проведення. У цих випадках не тільки можливо, але і необхідно опиратися на аналіз показників соціально-економічної, соціально-психологічної ефективності: задоволеність соціальним обслуговуванням (патронажем), скорочення захворюваності, поліпшення соціально-психологічного клімату в колективі, задоволеність працею [27, с. 146].

Радикальним шляхом усунення небажаного явища служить викорінювання причин його виникнення.

Отже, робота соціального працівника в освітньому середовищі є невід'ємною частиною системи підтримки учнів та забезпечення їхнього соціального та психологічного благополуччя. Вона спрямована на попередження та подолання негативних явищ, а також на підтримку учнів у їхньому особистісному розвитку та навчанні. Робота соціального працівника важлива для створення безпечного, сприятливого та інклюзивного середовища в школі, де кожен учень має можливість досягти свого потенціалу.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Напрями, форми та методи профілактики негативних явищ в умовах закладу загальної середньої освіти

Проблему профілактики правопорушень серед дітей розглядають переважно як частину педагогічної діяльності, зокрема, у межах навчальних закладів. Проте вищенаведені причини правопорушень вказують, що для подолання негативних явищ серед неповнолітніх виховної роботи лише в межах навчальних закладів недостатньо.

Заходи правового виховання, спрямовані на профілактику негативних проявів, можна розподілити на такі напрями:

- надання правових знань педагогами під час викладання певних предметів;
- проведення вікторин, тематичних уроків (для молодших школярів);
- зустрічі з працівниками правоохоронних органів, які можуть відбуватися за місцем навчання дітей або за місцем роботи правоохоронців (екскурсії до відділів поліції, постів патрульної поліції, організацій).

У науковій літературі описано різні методи, що можуть використовуватися з метою правового виховання неповнолітніх. Серед них: роз'яснення, розповіді, бесіди, читання творів, лекції, дискусії, диспути з правових питань, «круглі столи» з правових питань та інші вербальні методи, інтерактивні методи - ігри, рольові ігри, вправи, тренінги, конкурси [33, с. 104].

Фактором ризику щодо можливості скоєння правопорушень неповнолітніми є не тільки брак правових знань, а й відсутність системи дозвілля, проведення часу без певної мети та заняття.

Відповідно, існує напрям профілактики, спрямований на організацію дозвілля.

Однією з можливостей організації профілактики протиправних дій неповнолітніх у вільний від навчання час може бути робота в літніх таборах. Часто спеціальні програми відпочинку розробляються для дітей із девіантною поведінкою.

Таборування має значні переваги в роботі з підлітками. Це зумовлено зміною звичного соціального середовища, вплив якого часто є негативним [10, с 183].

Методи, що застосовуються для профілактики протиправних дій неповнолітніх у рамках напряму організації дозвілля, частково збігаються з методами правового виховання в навчальних закладах. Діти краще сприймають інформацію, коли вона надається в активній формі (ігри, тренінги тощо). А лекції та інші вербальні методи є традиційними для інформування різних вікових категорій. У цьому напрямі застосовуються також консультації, які дають змогу проводити індивідуальну роботу з дитиною, здійснювати психологічну корекцію, надавати правову допомогу тощо.

Оскільки серед причин і умов скоєння правопорушень підлітками є вживання наркотичних речовин (до 70 % протиправних дій скоюється у стані сп'яніння), то профілактика правопорушень серед неповнолітніх не матиме бажаних наслідків, якщо комплекс профілактичних заходів не буде включати роботи з позбавлення неповнолітніх наркогенних звичок.

Отже, ще одним напрямом профілактики правопорушень є профілактика вживання підлітками наркотиків та алкоголю.

У роботі використовують такі методи, як акції, конкурси, вистави, поширення інформаційно-рекламного матеріалу, виступи на радіо, телебаченні. Групова робота відбувається у вигляді лекцій, дискусій, диспутів, рольових ігор, тренінгів. Індивідуальна робота проводиться методами консультацій.

Отже, профілактична діяльність щодо попередження правопорушень серед неповнолітніх може проводитись як у рамках навчального процесу, так

і в позашкільний час. Форми та методи роботи мають відповідати віку дітей, викликати в них зацікавлення та спонукати до роздумів.

Профілактика правопорушень відбувається також за методикою «рівний-рівному», коли самі неповнолітні отримують правову підготовку та проводять заходи для своїх однолітків, організують їхнє дозвілля, здійснюють консультування.

Найефективнішими методами роботи з попередження правопорушень серед неповнолітніх вважаються тренінги та індивідуальні методи.

Реалізація в Україні програм профілактики правопорушень серед неповнолітніх характеризується такими особливостями: несистематичністю (вони проводяться за запитом навчальних закладів, рідко - за планом), фрагментованістю охоплення дітей (критеріями відбору неповнолітніх до участі у подібних програмах часто є рішення адміністрації навчального закладу, особисті зв'язки людини, яка проводить заняття, тощо), зосередженістю на дітях з девіантною поведінкою [22, с. 33].

Соціальна профілактика має на меті зусилля, спрямовані на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп, або попередження ускладнення вже наявних проблем. За твердженням дослідниці В. Шахрай, соціальна профілактика створює передумови для процесу нормальної соціалізації особистості, що ґрунтується на пріоритеті принципів законності та моралі [6, с. 88].

Здійснивши аналіз джерел, можна вважати, що соціальна профілактика (попередження, превенція) – це діяльність з попередження соціальної проблеми, соціального відхилення чи втримання їх на соціально терпимому рівні через усунення або нейтралізацію причин, що їх породжують. Вона спрямована на попередження можливих фізичних, психологічних чи соціокультурних колізій в окремих індивідів і «груп ризику», збереження, підтримку та захист нормального рівня життя і здоров'я людей; сприяння їм у досягненні поставленої мети та у розкритті їхнього внутрішнього потенціалу. Профілактика будь-якої соціальної проблеми повинна бути

спрямована як на соціальне середовище, в якому вона виникає, так і на особистість, яка від цієї проблеми страждає [21, с. 50].

На основі аналізу соціальних і особистісних факторів проблеми визначаються завдання соціальної профілактики:

- «дослідити причини і фактори проблеми чи негативного соціального явища;
- встановити ресурси, які є необхідними для подолання проблеми, чи виявити ті, що існують;
- подолати негативний вплив середовища;
- розширити можливості для задоволення потреб, подолання проблем, повноцінної життєдіяльності (підвищити соціальні ресурси);
- подолати особистісні фактори, які сприяють виникненню чи загостренню проблем, чи заважають їй вирішенню;
- підвищити особистісні ресурси, здатність особистості адекватно реагувати на проблеми, подолати їх і задовольнити потреби;
- організувати взаємодію суб'єктів у подоланні проблеми, організувати діяльність, спрямовану на попередження і подолання проблем» [5, с. 216].

На мікро рівні науковці виділяють наступні напрями і методи соціальної профілактики:

1. «Соціальна робота з дітьми і молоддю щодо формування просоціальної поведінки, попередження відхилень у поведінці, формування здорового способу життя, формування і розвитку життєвої компетентності, розвитку соціальної культури, розвитку і підтримки соціальних талантів, сприяння самореалізації і самоактуалізації. Форми і методи роботи: просвітницькі курси, інформаційні видання, тренінги і семінари, телевізійні передачі, фестивалі, конкурси тощо.

2. Соціальна робота з дітьми і молоддю «груп ризику» з метою попередження соціальних і психологічних наслідків анти-17 правних вчинків, саморуйнуючого поведіння, негативної соціалізації і адаптації. Форми і методи роботи: створення реабілітаційного середовища, формування

цінностей, орієнтацій, норм, еталонів, корекція психологічного стану шляхом проведення групової тренінгової соціальної роботи, просвітницької, інформаційної, залучення до волонтерської допомоги.

3. Соціальна робота із малозабезпеченими сім'ями і громадянами, самотніми, непрацездатними з метою попередження негативних соціально-психологічних наслідків бідності, соціальної ізоляції, інвалідності та інших соціальних проблем» [46]. Форми і методи роботи: своєчасне виявлення громадян «груп ризику», формування на них банку даних, надання пенсій, пільг, допомоги, проведення соціально-психологічної підтримки (консультації, тренінги, групи взаємодопомоги), соціальнопедагогічна робота (організація дозвілля і рекреаційної діяльності, клубної роботи, соціально-культурної діяльності тощо).

На мезорівні дослідники виділяють такі напрями і методи:

1. Нормативно-правові документи, які регулюють правові основи соціального захисту окремих категорій громадян.
2. Соціальні програми, спрямовані на поліпшення соціального забезпечення бідних, малозабезпечених громадян.
3. Заклади, соціальні служби для соціальної роботи з негативними явищами у школі.
4. Працевлаштування, центри зайнятості для безробітних.
5. Просвітницька соціальна робота в мікросоціумі.
6. Посередницька соціальна робота в общині.

А на макрорівні виділяють наступні напрями:

1. Законодавство, яке регулює правові основи соціального захисту населення.
2. Державні програми і проекти із попередження негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищах.
3. Державні програми і проекти із соціальної підтримки окремих категорій громадян.

4. Благодійництво, меценатство. Залежно від того, на якому етапі розвитку проблеми та її впливу на ту чи іншу соціальну групу проводяться профілактичні заходи, виділяють такі види профілактики:

- первинна – діяльність, яка спрямована на попередження виникнення проблеми;
- вторинна – діяльність, спрямована на попередження загострення проблеми та її наслідків серед осіб, які відчули на собі її вплив;
- третинна – робота, яка проводиться з особами, які постраждали від проблеми; спрямована на попередження її рецидивів [6, с. 216].

Профілактична робота може здійснюватись на кількох рівнях: особистісному, сімейному, соціальному. На особистісному рівні профілактичні заходи спрямовані на формування таких якостей індивіда, які забезпечують підвищення рівня особистісної відповідальності людини з метою попередження виникнення різних проблем. До провідних форм профілактики на особистісному рівні можна віднести консультування та тренінгові заняття.

Сімейний рівень профілактики має на меті вплив на найближчий «мікросоціум» людини – сім'ю, з метою попередження виникнення різноманітних проблем як для конкретної особистості, так і всієї сім'ї. Соціальний рівень профілактики сприяє актуалізації проблем, пов'язаних з окремими негативними явищами в суспільстві, а також зміні суспільних норм щодо осіб, які з певних причин стали жертвами асоціальних моделей поведінки (наркозалежні, люди нетрадиційної сексуальної орієнтації, ВІЛ-інфіковані тощо).

Головними напрямками профілактики правопорушень серед неповнолітніх можна вважати: правове виховання, організація дозвілля, профілактика вживання алкоголю та наркотиків.

Для поліпшення проведення профілактики правопорушень серед неповнолітніх в навчальних закладах, рекомендуємо наступне:

1. «Налагоджувати співпрацю з організаціями, що працюють у сфері попередження протиправних дій неповнолітніх, залучати до співпраці громадські організації.

2. Урізноманітнювати форми та методи профілактики, збільшувати застосування вербальних методів: окрім лекцій та бесід, які передбачають пасивне сприйняття інформації, використовувати диспути, дискусії, вікторини, які активніше залучають слухачів, а також інтерактивні методи подання інформації (тренінги, сюжетно-рольові ігри, вправи).

3. Сприяти розробці та впровадженню програм, які організують дозвілля підлітків.

4. Залучення правоохоронців до спільних заходів дозвілля дітей (спортивних змагань, конкурсів) та для проведення сюжетно-рольових ігор з метою ознайомлення з роботою правоохоронних органів

5. Підготовка волонтерів, які можуть стати контактними особами для дітей, схильних до девіантної поведінки.

6. Проведення заходів з правової освіти фахівцями та за методикою «рівний-рівному» - самими неповнолітніми» [23, с. 78].

Також, варто обговорити конкретні методи та стратегії, які можна використовувати для запобігання та вирішення цих проблем.

Профілактична робота: Важливо розпочинати з профілактики «негативних проявів». Це може включати в себе організацію тренінгів, лекцій, дискусій із студентами на теми соціальної адаптації, конфліктології, толерантності, та психологічного здоров'я.

Психологічна підтримка: Важливо мати шкільних психологів та консультантів, які можуть працювати з учнями, які стикаються з негативними проявами. Психологічна підтримка може допомогти зрозуміти причини такої поведінки та розвинути стратегії її подолання.

Соціальна інтеграція: Забезпечення позитивного соціального середовища є важливою складовою уникнення негативних проявів. Заохочення участі учнів у клубах, спортивних заходах, гуртках і соціальних

проектах може сприяти побудові позитивних відносин і покращенню соціальної інтеракції.

Співпраця з батьками: Родинна підтримка є важливим фактором у вирішенні проблем негативних проявів. Школи можуть вести відкритий та активний діалог з батьками, спільно шукати рішення та робити спроби вплинути на поведінку та ставлення дітей вдома.

Педагогічні методи: Вчителі можуть використовувати методи позитивного підсилення та навчання соціальним навичкам, щоб сприяти позитивній поведінці учнів. Важливо створити атмосферу поваги та співпраці в класі.

Моніторинг і реагування: Завчасне виявлення негативних проявів та швидке реагування на них є ключем до успішного управління ситуацією. Наявність системи моніторингу та діалогу з учнями може допомогти вчасно втручатися.

Розвиток емпатії та толерантності: Важливо включати в навчальну програму матеріали та уроки, що сприяють розвитку емпатії та толерантності серед учнів. Це може допомогти зменшити випадки дискримінації та конфліктів [51, с. 66].

Загальноосвітні заклади мають важливу роль у формуванні моральних, соціальних та академічних цінностей учнів. Розуміння та ефективне вирішення негативних проявів є важливим завданням для створення безпечного та сприятливого навчального середовища, де кожен учень може досягти свого потенціалу та розвинути позитивні життєві навички.

Далі, можна розглянути деякі конкретні програми та ініціативи, які можуть бути впроваджені в школах для подолання негативних проявів:

«Інклюзивна освіта: Створення інклюзивних навчальних середовищ допомагає уникнути відчуття відчуженості серед учнів з особливими потребами. Забезпечення доступу до навчання та розвитку для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей, може сприяти зниженню конфліктів та формуванню позитивних стосунків.

Соціальні проекти та громадська робота: Залучення учнів до соціальних проектів та громадської роботи може сприяти розвитку їхньої емпатії, відповідальності та громадянської свідомості. Такі ініціативи можуть також сприяти формуванню позитивного ставлення до навчання та співробітництва.

Спеціалізовані групи та програми підтримки: Для учнів зі специфічними труднощами або ризикованою поведінкою можна створювати спеціалізовані групи або програми підтримки. Це може включати в себе індивідуальну роботу з психологами, вчителями-консультантами або спеціальними вихователями.

Медіаосвіта: Розуміння медійних впливів та розвиток критичного мислення може допомогти учням уникати негативних впливів з медіа та інтернету, які можуть сприяти негативним проявам. Медіаосвіта може також включати в себе теми про соціальні мережі та їхній вплив на молодь.

Спільна робота з батьками та громадою: Важливо включити батьків та громаду до процесу вирішення проблем негативних проявів у школі. Організація батьківських комітетів, зустрічей та спільних заходів може сприяти співпраці між школою та громадою у вирішенні цих питань» [58, с. 15].

Отже, загальна мета всіх цих заходів – створення сприятливого, безпечного та позитивного навчального середовища, де кожен учень має можливість розвивати свій потенціал та ставати відповідальним та толерантним громадянином. Негативні прояви можуть бути подолані через системний та спільний підхід усіх учасників освітнього процесу.

2.2. Дослідно-експериментальна робота з вивчення технологій соціальної профілактики негативних явищ в умовах закладу загальної середньої освіти

Для того, щоб дослідно-експериментально вивчити технології соціальної профілактики негативних явищ в умовах закладу загальної

середньої освіти та їх ефективність, слід проаналізувати стан справ та результативність роботи фахівців.

Дослідно-експериментальна робота нашої проблеми проводиться з метою виявлення безпосередніх причин виникнення негативних явищ серед учнів закладу загальної середньої освіти та можливості знайдення успішних напрямів, форм та методів ефективної соціальної профілактики негативних проявів у дітей в освітньому середовищі. Дана робота дозволить вчасно попереджати, виявляти і усувати негативні прояви в учнівському середовищі, успішно розв'язувати поставлені завдання діяльності перед соціальними працівниками та педагогічним колективом, щодо подолання дезадаптивних змін у поведінці дітей в шкільному середовищі. Тобто в ході експериментальної перевірки ефективності застосування різноманітних технологій у діяльності соціального працівника з профілактики негативних явищ серед учнів в освітньому середовищі буде збір інформації про зміст та особливості соціальної профілактичної роботи, про якість та різноманітність застосування різних напрямів, методів та форм роботи за відповідними критеріями та особливостей негативних проявів серед дітей.

Слід зазначити, що дана експериментальна робота буде проводитися на базі Опорного закладу освіти «Великодолинський ліцей №1» Великодолинської селищної ради Одеського району Одеської області.

Соціально профілактика негативних явищ – це система заходів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку підлітків, що сприяють прояву різних видів їхньої активності. Соціальна профілактика вербальної агресії передбачає систему загальних і спеціальних заходів. Умовами успішної профілактичної роботи соціального працівника з підлітками вважаються її комплексність, послідовність, диференційованість, своєчасність, адресність, спрямованість у майбутнє. Соціальна профілактика вербальної агресії складається з послідовних стадій: попередження, завданням якої є формування в підлітків соціально прийнятної системи цінностей, потреб і уявлень у сім'ї та школі;

запобігання, тобто недопущення виникнення ситуацій, що зумовлюють появу та закріплення ненормативної мовленнєвої поведінки; припинення – блокування агресивної комунікативної діяльності підлітків.

Професійна діяльність соціального працівника щодо попередження агресивної поведінки підлітків передбачає проведення широкої просвітницької роботи. Соціальний працівник має спрямувати свою діяльність на найближче оточення підлітка (педагоги, батьки, група ровесників), змінюючи характер їхнього ставлення і впливу, а також сприяти зміні позиції учня щодо соціуму. Таким чином, просвітницька робота соціального педагога повинна здійснюватись у трьох напрямках: з підлітками, їх батьками та педагогічним колективом навчально-виховного закладу, а також носити послідовний та системний характер [26, с.57].

У процесі здійснення соціальної профілактики агресії необхідно використовувати інноваційні технології та програми подолання агресивної поведінки підлітків. При цьому, соціальний працівник повинен оперувати різними технологіями попередження агресії та вміти застосовувати їх відповідно до проблемної ситуації (як в окремому поодинокому випадку спалаху агресії, так і побудови цілісної системи профілактичних заходів для всього навчального закладу). Тому у процесі професійної підготовки слід оволодіти основними технологіями («Коло», «Медіація» (Третейський суддя), «Екстрене втручання», «Педагогіка переживання/проживання», соціально-педагогічний тренінг комунікативності) та методами (бесіда, дискусія, тематичні вечори, консультації та ін.) попередження агресивної поведінки підлітків.

Агресивна поведінка підлітків є реакцією на негативні чинники соціального середовища (негативні впливи сімейних взаємовідносин, шкільного середовища, взаємодії з ровесниками, спостереження за агресивною поведінкою, засобів масової інформації, провокації, а також стороннього спостерігача), проте, навіть сполучення кількох психологічних і соціальних негативних чинників не обов'язково спричиняє агресивну

поведінку. Підлітки здатні опиратися негативним чинникам, тому збільшення їх власних ресурсів є одним із завдань системи соціально-педагогічної роботи.

Реалізуючи дослідницький задум і збираючи інформацію згідно із поставленими завданнями, ми на різних етапах дослідження застосовували ряд діагностичних методик.

Вибір діагностичного інструментарію здійснювався відповідно до засад особистісно-гуманістичного підходу та комплексу показників агресивних проявів та самоактуалізації у дітей. Обрані психодіагностичні методики дозволяють виявити особливості негативних проявів та здатність до самоактуалізації в учнів закладів загальної середньої освіти.

Тестові методики «Опитувальник Баса-Даркі», САТ Е.Шострома, тест К.Томаса «Дослідження особливостей реагування в конфліктній ситуації» використовувалися в комп'ютеризованому варіанті, що полегшило процедуру проведення експерименту, кількісну обробку та презентацію даних.

Грунтуючись на зазначених принципах, керуючись критеріями, з огляду на мету, поставлені завдання особливості досліджуваного явища в діагностичний комплекс були включені наступні методи й методики:

Спостереження («Карта спостережень» Д. Стотта);

Опитні методи (опитувальник А. Басса й А. Даркі, напівструктуроване інтерв'ю з учнями, їхніми батьками, розроблене А. Бандурою);

Проективні методи («Людина під дощем», «Кінетичний малюнок родини»);

Соціально-педагогічний паспорт мікрорайону (Р. Овчарова);

Метод комплексної експерсс-діагностики професійно-особистісних особливостей і стилів спілкування педагога з дітьми (Р.В. Овчарова); метод психолого-педагогічного консилиуму.

Діагностику треба починати з вивчення рівня й особливостей негативних явищ у дітей, це дозволить виявити учнів з порушеннями

поводження. Далі виявляється етимологія проблеми – фактори негативних проявів. Діагностика завершується дослідженням індивідуально-психологічних характеристик учнів й характеристик мікросоціуму, з метою виявлення основ подолання негативних явищ [31, с.75].

Вже давно дослідник здійснює спостереження за поведженням дітей. Для того, щоб скоротити час дослідження й коректно оцінити дії та вчинки учнів, ми пропонуємо здійснювати стандартизоване спостереження з використанням методики «Карта спостережень» Д. Стотта. Дана методика дозволяє виявити характер дезадаптації дитини. Здійснювати спостереження за поведженням дітей потрібно на уроках, у позаурочний час (у процесі здійснення позакласних освітніх заходів).

Карта включає 16 шкал для оцінки: 1) недовіра до нових людей, речам, ситуаціям; 2) депресія; 3) відхід у себе; 4) тривожність по відношенню до дорослих; 5) ворожість стосовно дорослих; 6) тривога стосовно дітей; 7) асоціальність; 8) ворожість до дітей; 9) невгамовність; 10) емоційна напруга; 11) невротичні симптоми; 12) несприятливі умови середовища; 13) сексуальний розвиток; 14) розумова відсталість; 15) хвороби й органічні порушення; 16) фізичні дефекти.

Дана методика дозволяє виявити загальні характеристики негативних проявів, уточнити подальшу діяльність. Неточність формулювань, що описують поведження дитини, не дозволяє зафіксувати форми негативних проявів у дітей. Для подолання зазначеного недоліку методики при діагностиці негативних проявів, ми пропонуємо в процесі дослідження на окремому аркуші додавати коментарі, що уточнюють типи негативних проявів і особливості їхнього прояву [22, с.18].

Для визначення рівня й видів прояву агресії використовується широко розповсюджений у закордонних і вітчизняних дослідженнях опитувальник А. Басса й А. Дарки. Даний опитувальник складається з 75 тверджень, на які обстежуваний повинен дати відповідь «так» або «ні». По числу збігів відповідей респондентів з «ключем» підраховуються індекси різних видів

агресивності й ворожих реакцій. Формулювання тверджень у даному опитувальнику дозволяє послабити вплив суспільного схвалення або несхвалення відповіді підлітка. У більшості респондентів не виникає труднощів із розумінням тверджень, що робить опитувальник придатним для використання в даній віковій групі.

Інтерв'ю «анкета учня» (А. Бандура, Р. Уолтерс) допомагає досліджувати особливості й ступінь виразності різних видів негативних явищ у дітей на найближче оточення. Бесіда має напівструктурований характер, що дозволяє дослідникові одержати дані по позиціях, що цікавлять, а респондентові, наскільки він хоче, виразити свою думку. Результати інтерв'ю з учнями оцінюються по 85 бальних шкалах.

У даному комплексі використовується психографічна методика «людина під дощем». Ця методика присвячена дослідженню особливостей психологічних захисних механізмів, готовності особистості переборювати несприятливі ситуації, відношення людини до життєвих труднощів, наявність особистісних резервів, стилю поведінки у важкий момент. Дітям пропонується намалювати два малюнки: людини й людини під дощем. Перший малюнок відбиває подання дитини про себе в сприятливих умовах, другий відбиває подання в негативних умовах. Дана методика має допоміжний і додатковий характер, і використовується для уточнення даних, отриманих засобами інших методів діагностики [19, с.45].

Для дослідження впливу родини на негативні прояви у дитини ми використовували напів структуроване інтерв'ю, розроблене А. Бандурою. Дане інтерв'ю дозволяє виявити особливості сімейного виховання, що впливають на негативні прояви у школярів. У процесі дослідження респондентові задаються «відкриті» питання в заздалегідь установленому порядку, що дозволяє одержати розгорнуті відповіді по позиціях, що цікавить дослідника. Результати інтерв'ю з батьками оцінюються по п'ятибальній шкалі.

Психографічна методика «кінетичний малюнок родини» дозволяє досліджувати сімейні відносини й відносини дитини з членами родини. Методика пропонує малювання підлітком своєї родини, бесіду за змістом малюнка. Методика дозволяє одержати великі дані, використовується нами для уточнення інформації, отриманої методом інтерв'ю.

У зв'язку з тим, що школярі проводять багато часу в школі, виникає необхідність дослідження особливостей професійного спілкування педагогів. У процесі взаємодії з педагогом може неусвідомлено формувати й провокувати негативні прояви. Для дослідження професійних якостей педагогів ми пропонуємо використовувати метод комплексної експрес-діагностики професійно-особистісних особливостей і стилю спілкування педагога з дітьми, розроблений Р.В. Овчаровой. Дана методика містить у собі 2 етапи. У першій частині (опитувальник) здійснюється самооцінка професійних якостей педагога. Далі 14 професійних якостей оцінюються по семибальній шкалі. Друга частина також є опитувальником і використовується для дослідження стилю педагогічного спілкування. У результаті проведення другої частини діагностики виявляється стиль педагогічного спілкування.

У висновку комплексної діагностики негативних проявів використовується метод психолого-педагогічного консилиуму. У процесі його роботи здійснюється взаємодія фахівців і обговорення й постановка діагнозу на основі даних, представлених учасниками. У консилиумі по питанню негативних проявів у дітей беруть участь: соціальний працівник, педагог-психолог, класний керівник, учителі-предметники, керівники кружків і спортивних секцій, адміністрація освітньої установи. Використання даного методу дозволяє одержати комплексну оцінку негативних явищ у дітей і виробити колективне рішення про напрямок діяльності по подоланню негативних явищ [26, с. 20].

Комплексна діагностика, що є першим етапом діяльності по подоланню негативних явищ, повинна здійснюватися систематично. Дана діагностика, на

нашу думку, повинна переважно реалізовуватися соціальним працівником, при участі шкільного психолога, класного керівника й інших педагогічних співробітників, тому що тільки об'єднання зусиль дозволить у повному обсязі досліджувати особливості негативних явищ й виявити її детермінанти. Постановка педагогічного діагнозу по проблемі підліткової агресії та негативних явищ досить важлива, оскільки результати діагностики виявляють основи для подальшої діяльності, відповідно, коректність постановки діагнозу багато в чому визначає її успішність.

Ефективність соціальної профілактики негативних явищ у дітей забезпечується комплексним застосуванням усіх напрямів і форм роботи соціального працівника, спрямованих на організацію комфортного, безпечного соціального середовища, інформування (лекції, бесіди тощо), формування соціально-важливих навичок, здорового способу життя (тренінги), організація альтернативної девіантній поведінки, активізація особистісних ресурсів, мінімізація негативних наслідків агресивної вербальної поведінки підлітків.

Соціальний ефект соціально-педагогічної профілактики вербальних негативних явищ серед дітей буде вищим за умови комплексного застосування всіх груп методів: руйнування негативу в спілкуванні, реконструкції позитивних взаємин; методи перебудови мотиваційної сфери і самосвідомості: об'єктивного переосмислення своїх позитивних і негативних рис, переконання, прогнозування негативної мовленнєвої поведінки; методи перебудови життєвого й комунікативного досвіду (обмеження, переключення, приписи тощо); метод попередження негативної та стимулювання позитивної поведінки: заохочення, покарання, змагання, позитивної перспективи [44, с.82].

Першою формою соціально-педагогічної профілактики вербальної агресії є організація соціального середовища, усунення його негативного впливу. Вирішальним при цьому є, сформувати в підлітків стійку позицію, щодо несхвалення негативних проявів комунікативної поведінки. Об'єктами

професійної діяльності соціального працівника є сім'я, соціальна група й особистість підлітка. Негативна поведінка визначається насамперед впливом сім'ї, однолітків, засобів масової інформації.

Соціальна активність підлітків спрямована, перш за все, на прийняття і засвоєння норм, цінностей, способів поведінки, характерних для світу дорослих та стосунків між ними. Особливе місце у формуванні певної моделі поведінки – нормативної чи агресивної (агресивної) – належить сім'ї. Вона є основним фактором соціалізації, тому вироблення негативної поведінки підлітка зазвичай викликане взаємостосунками між її членами, втратою чи відсутністю близькості між батьками й дітьми, стилем сімейного спілкування.

Найперше діти засвоюють алгоритми негативної поведінки вдома, наслідуючи чи спостерігаючи за агресивними діями батьків, старших родичів. Упродовж усього життя такі люди відтворюють знайомі деструктивні моделі поведінки у власних родин, поширюючи конфліктність та агресивність, більше того – передаючи їх своїм дітям. Причинами негативної поведінки в сім'ї можуть бути зруйновані емоційні прихильності між дітьми і батьками, жорстоке ставлення до дитини, що не тільки підвищує агресивність її поведінки в стосунках з однолітками, але перетворює фізичну та вербальну агресію на стиль життя.

Серед провідних шляхів профілактики комунікативних девіацій учнів можна визначити: ознайомлення школярів зі змістом і особливостями комунікативно повноцінного життя; залучення учнів до активного спілкування, діяльності за інтересами; організацію спілкування, що дає можливість залучити переважну частину схильних до негативної поведінки учнів до цікавої, спільної роботи в позаурочний час; проведення ранньої діагностики і педагогічної корекції комунікативних девіацій; оздоровлення середовища і надання допомоги неповнолітнім, які опинилися в несприятливих умовах життя і виховання; реалізацію індивідуального підходу з опорою на позитивні якості; організацію самовиховання підлітків.

Інструментами в профілактичній роботі соціального працівника мають стати рольові та ділові ігри; педагогічна психотерапія; аутотренінги; мозкові атаки; клуби спілкування підлітків «групи ризику»; авансування довірою; тренінги; моделювання конфліктних ситуацій; інтерактивні методи навчання; створення ситуацій успіху; тематичні акції тощо.

Соціально-педагогічна профілактика вербальних негативних проявів у дітей передбачає ранню діагностику, попередження і подолання відхилень у комунікації підлітків, координацію спільних зусиль школи, сім'ї, громадськості, державних органів тощо; оновлення змісту, форм і методів профілактики [56, с.93].

Таким чином, профілактика вербальної агресії та негативних проявів в соціально-педагогічній сфері спрямована на допомогу дітям, які зазнають труднощі в спілкуванні через проблеми і вади розвитку, емоційновольової сфери, неправильної поведінки, невміння налагодити спілкування, нездатності до комунікації. Завданнями соціального працівника є: раннє виявлення дітей, які відчувають труднощі в спілкуванні, надання допомоги педагогам-предметникам і батькам з метою мінімізації негативних комунікативних проявів, проведення спеціальної профілактики та корекції вербальної агресії, формування нових нормативних моделей комунікативної поведінки підлітків.

Розглянемо детальніше основні напрями психопрофілактичної роботи. Робота з батьками та вчителями може проводитись у вигляді консультативної роботи, спрямованої на зняття провокуючих факторів негативної поведінки. Зокрема, це:

Інформування педагогів і батьків про індивідуально-психологічні особливості агресивності дитини.

Індивідуальні консультації, допомога батькам у вихованні та подоланні певних негативних якостей дитини.

Вироблення навиків позитивної взаємодії з підлітком, що виявляє агресивність.

Допомога сім'ї у створенні єдиних вимог і правил виховання.

Відмова від покарань як основного методу виховання, використання методів переконання та заохочення.

Залучення підлітка до участі в різноманітних (за інтересами) секціях, гуртках, студіях.

Гуманізація міжособистісних стосунків в дитячому колективі, створення сприятливого психологічного мікроклімату в навчальній групі, що сприяє позитивній адаптації особистості в колективі однолітків.

Психопрофілактична корекція негативних явищ підлітків засобами безпосередньої взаємодії з психологом передбачає:

- Зниження рівня особистої тривожності.
- Формування усвідомлення особистих емоцій, а також почуттів іншої людини, розвиток емпатії.
- Розвиток позитивної самооцінки.
- Формування навиків самоконтролю та саморегуляції своїх емоційних станів.
- Поведінкова терапія, спрямована на розширення спектра поведінкових реакцій у проблемній ситуації.
- Індивідуальна робота з корекції недоліків інтелектуальної, моральної, емоційно-вольової сфер.

Включення підлітка в спортивні командні ігри (каналізація агресії, взаємодія в колективі, дотримання визначених правил).

Робота з батьками, діти яких виявляють негативні прояви, має включати їх інформування про причини та фактори, що провокують агресивну реакцію дітей. Окрім просвітницької функції, психолог має допомогти батькам формувати позитивне ставлення до дитини, вміння їх підтримувати.

На жаль, на сьогоднішній день чимало проблем емоційного плану в учнів виникає через агресивність та емоційну неврівноваженість вчителя. У роботі з учителями можна використовувати як консультації, лекції, бесіди,

так і тренінги психологічної компетентності педагогів. Достатньо ефективними можуть стати розвивальні семінари, практичні заняття і соціально-психологічні тренінги, метою яких є тренування навиків партнерського спілкування.

Із викладеного слідує, що комплексна програма соціально-психологічної профілактики негативної поведінки підлітків, має на меті такі завдання: розвиток адекватної оцінної діяльності, формування та розвиток навиків самоконтролю, саморегуляції, здатності прогнозувати наслідки своєї поведінки, розвиток конструктивних поведінкових навиків, формування терпимості до інших.

Досвід соціально-педагогічної та психологічної роботи з негативними явищами у школярів дозволив сформулювати теоретико-практичні положення роботи з такими школярами в навчальних закладах, де основним є первинна, вторинна і третинна психопрофілактика негативної поведінки, рання діагностика проявів будь-яких форм агресії, соціально-психологічна корекція поведінки та особистісних рис школярів.

Під психопрофілактикою слід розуміти систему державних і суспільних соціальних, гігієнічно-медичних та педагогічних дій, спрямованих на підвищення рівня здоров'я населення та попередження захворювань [46, с.78].

В рамках навчального закладу первинна профілактика спрямована на попередження прояву будь-яких форм негативної поведінки, на основі вивчення механізмів формування поведінки та виховання дитини в сім'ї, вивчення материнсько-дитячих стосунків. Вторинна профілактика передбачає раннє втручання та корекцію материнсько-дитячих та сімейних стосунків, визначення батьківсько-дитячих кордонів, наявність чітких сімейних ролей. Третинна профілактика передбачає корекцію поведінки і психо-соціального розвитку школяра [4, с.63].

В рамках соціально-педагогічної і психологічної корекції передбачено здійснення розвитку соціальної та особистісної компетенцій школяра,

формування навичок позитивного спілкування, критичного мислення, прийняття свідомого рішення, уміння володіти емоціями, формування позитивної самооцінки. З цією метою було розроблено і впроваджено цикл занять з негативними проявами у школярів, які носили характер тренінгу формування соціальних умінь. На нашу думку, формування соціальної поведінки, є найбільш ефективними, коли є позитивні приклади для відтворення в шкільному житті. Це мають робити всі учасники навчально-виховного процесу, при цьому слід пам'ятати, що чужих дітей не буває.

Якщо говорити про проведенний цикл занять по подоланню негативу у школярів, то основною метою їх було – навчання засобам володіння і керування агресивністю особистості, формування розуміння і засобів використання сформованих життєвих цінностей. Саме тому, основним методом навчання під час проведення занять, було використання методу альтернативного вибору адекватної альтернативи.

Досягнення мети потребує формування у школярів певної соціально-психологічної навички: позитивного спілкування, прийняття безагресивного вирішення проблеми, сформованість критичного та аналітичного мислення, позитивні міжособистісні контакти, керування власними емоціями та стресом чи станом тривоги, соціальне пристосування та формування позитивного образу «Я».

Основними методами для реалізації мети були: соціальне прогнозування, моделювання ситуації, рольові ігри, встановлення зворотнього зв'язку, перенесення навичок учбової ситуації в реальне шкільне життя, дитячо-батьківська терапія, методи роботи з групою, методи саморегуляції та контролю агресивності.

Серед форм та способів контролю негативних явищ ми виділяємо: релаксацію, навчання сомоконтролю, ситуаційне керування агресивністю, психотерапія, інструктивна терапія та ситуативне керування власною агресивністю школярем.

Основною особливістю соціально-педагогічної і психологічної роботи з негативними явищами у школярів, є формування почуття спільності з іншими школярами, бажання розуміти іншого, формування емпатійного зв'язку, співчуття між школярами.

За таким ж напрямом здійснюється і робота з батьками та вчителями: ознайомлення з причинами агресивної поведінки школярів, психологічними особливостями агресивних учнів, формування нового досвіду взаємодії з агресивними школярами, переформатування ворожості і злоби в «здорову агресивну поведінку»: досягнення позитивної мети, самозахист, відстоювання своїх прав відповідно до норм суспільної поведінки.

Нормалізація батьківсько-дитячих та педагогічно-учнівських стосунків має і для профілактики, і для корекції суттєве значення, оскільки часто дорослі не знають і не вміють діагностувати емоційний стан, емоційні потреби дитини, не мають навичок ефективної взаємодії з агресивною дитиною чи учнем. Соціально-психологічна робота з учителями і батьками має спрямовуватись на зміцнення стосунків між школярами і дорослими. Наш досвід показує, якщо в роботі з батьками необхідною умовою є присутність дитини, то в роботі з педагогічним колективом це не бажано, вчителя необхідно спочатку навчити приймати учня таким, яким він є. Для сприйняття учня іноді достатньо запросити вчителів чи класного керівника на деякі фрагменти занять, де учень розкривається з позитивної сторони.

Роботу з батьками школяра з негативними проявами слід розпочинити з консультування та навчання ефективним засобам спілкування з підлітком, а вже потім долучати до групової роботи [36, с.44].

Отже, особливостями соціально-педагогічної та психологічної роботи з школярами проявами негативних явищ є: робота в різних напрямках (батьки, вчителі, учні), дотримання умов ефективної профілактики, довірливі стосунки дорослих та школярів, активна взаємодія сім'ї та школи, формування емпатійності.

Аналіз соціально-психологічної роботи з негативними явищами серед учнів, проведеної нами, протягом тривалого часу, дозволяє розглядати практичну роботу, як цілеспрямовану, яку необхідно здійснювати одночасно за різними напрямками.

Важливою умовою корекції і профілактики є зміна відношення до оточуючого середовища як з боку агресора, так і з боку жертви та вироблення соціальних навичок вирішення негативної ситуації неагресивним шляхом; формування довірливих стосунків з дорослими; формування у дорослих просоціальних норм поведінки та установок.

Таким чином, робота соціального працівника з соціальної профілактики негативних явищ серед дітей, має носити комплексний, системний характер; поєднувати у собі елементи прийомів і вправ різних напрямів психо-корекційної роботи, а також не бути епізодичною. Тільки за умови координації сумісних зусиль підлітків, батьків і педагогів, можна досягти реальних результатів, щодо запобігання агресивних проявів.

Психопрофілактична робота не може обмежуватись лише засобами індивідуального впливу та корекції, які застосовують безпосередньо на самого підлітка чи його мікросередовище. Така робота потребує узгодженості та взаємозв'язку між різними типами навчальних закладів, починаючи з дитячого садка, школи до професійного (училища, технікуму), а потім – вищого навчального закладу, включаючи виконавчі державні структури різного типу, соціальні інститути, тощо.

Здійснивши експериментальне дослідження рівня прояву негативних явищ у дітей, яке підтвердило те, що у шкільному віці є характерними різні прояви негативні, ми вважаємо за доцільне систематизувати напрямки соціально-педагогічної роботи з дітьми, з негативними проявами у закладах освіти.

На нашу думку, соціально-педагогічну роботу з профілактики відхилень у поведінці дітей можливо поділити на три блоки:

I блок – рання профілактика в системі «дитячий садок – початкова школа»;

II блок – 5-8 класи – підлітковий період, профілактична робота повинна бути спрямована на інтелектуально-пізнавальний розвиток учнів, оскільки в цей час у них знижується інтерес до знань;

III блок – взаємодія соціальних працівників, вчителів, батьків, учнів, як суб'єктів профілактики, на основі розвитку різних форм самоврядування, допомоги і захисту дитини.

Уже на початку соціально-педагогічної роботи соціальний працівник повинен визначити позитивні якості особистості, на які можна опиратися в процесі психолого-педагогічного впливу, вміти дати вичерпну оцінку позитивних рис: емоційно-вольових, інтелектуальних, моральних, поведінкових, динамічних, ставлення до діяльності, своїх досягнень і невдач, інтересів, потенційних можливостей тощо. Лише після цього виявляти і характеризувати негативні якості дитини.

Така діагностика дасть змогу виявити джерела важковиховуваності і визначити оптимальні шляхи виправлень відхилень у поведінці, блокувати їх подальший розвиток.

Позитивних результатів у профілактичній роботі з агресивними дітьми може домогтися соціальний працівник, якому властиві високий рівень емпатії, повага до дітей, висока культура педагогічного спілкування, терплячість, стриманість, знання вікових і статевих відмінностей учнів та ін.

Для підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи, щодо профілактики негативних проявів серед підлітків важливо врахувати:

– основи агресивності закладаються у сім'ї (конфліктні сім'ї, неповні, бездоглядність чи розбещеність дітей та ін.);

– важливою причиною прояву агресивності є ігнорування дорослими вікових особливостей дітей. Віковими проявами агресивності підлітка є негативізм, критиканство, грубість, хворобливе самолюбство, впертість [41, с.54];

– агресивна поведінка завжди індивідуальна, а тому її профілактика і подолання, мають здійснюватись різноманітними психолого-педагогічними впливами на кожного підлітка, з урахуванням його недоліків, негативних особистісних якостей, їх прояву та можливостей, позитивних резервів психіки;

– знання рівня агресивності (оскільки найнебезпечнішим періодом є її стабілізація), що дасть змогу визначити основні напрямки, методи і форми профілактичної роботи та уникнути помилок у визначенні її результатів;

– психолого-педагогічні діагностики: діагностування психічного розвитку заальних та окремих якостей особистості учня дозволяє визначити цілі та завдання профілактично-виховного впливу на нього, узгодити всі ланки соціально-педагогічного процесу, впровадити єдині педагогічні вимоги до важковиховуваного, створити програму професійної роботи з ним.

Проведене дослідження дозволяє зробити ряд висновків. В ході проведеного дослідження встановлено, що соціальна профілактика негативних явищ серед дітей в умовах закладу загальної середньої освіти відіграє досить ефективну роль в сучасних умовах. Але також вимагає значних зусиль як з боку соціальних працівників, так і з боку педагогічного колективу та сім'ї. Тобто, лише у взаємодії всіх, буде досягнуто результату.

Негативні явища у дітей в освітньому середовищі зазнають впливу навколишньої соціальної обстановки, і самі є учасниками перетворення суспільних відносин. Найбільш повна і гармонійна адаптація дитини може бути досягнута тільки на емоційно сприятливому тлі, що супроводжується почуттям взаємного задоволення.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і стали підставою для таких **висновків**:

1. Проаналізувавши джерела, нами було розкрито сутність поняття «негативні явища» та причини виникнення негативних явищ у закладах загальної середньої освіти. Зокрема, Негативні явища – це явище неоднозначне: від звички запізнюватися на уроки до проявів агресії та протиправних суспільних дій. Встановлено, що один із основних аспектів «негативних проявів» у закладах загальної середньої освіти – це небажана поведінка учнів, така як булінг, фізичне або вербальне насильство, крадіжки, вживання наркотиків, алкоголю та інші антисоціальні дії. Це явище може створювати в школі атмосферу страху та незахищеності, що серйозно підриває якість навчання та психологічний комфорт учнів.

З'ясовано, що до негативних явищ дослідники відносять негативні соціальні прояви, такі як відсутність толерантності, дискримінація, стереотипи та інші форми соціальної нерівності. Такі явища можуть призвести до відчуття відчуженості та виключення для деяких учнів, що негативно впливає на їхню самооцінку і самоповагу. Також, це негативні академічні прояви, такі як плагіат, спроби обману під час контрольних та іспитів, недбалість до навчання та інші порушення норм академічної чесності. Це може призвести до нерівності в можливостях отримання якісної освіти та підготовки до майбутнього життя.

Визначено, що негативні явища в освітньому середовищі можуть виникати з різних причин, і їхнє вивчення допомагає краще зрозуміти ці проблеми та розробити ефективні стратегії їхнього уникнення. Ось деякі з основних причин виникнення негативних явищ в освітньому середовищі: соціальні чинники; сімейний фактор; психологічні фактори; культурні та етнічні особливості; відсутність позитивних ролей; погана адміністрація та організація навчального процесу; відсутність соціальних послуг;

викладацький фактор; конфлікти між учнями; ефект групи; відсутність адекватної оцінки та підтримки; недостатнє фінансування освіти.

2. На основі аналізу джерел охарактеризовано роль соціальної профілактики в закладах загальної середньої освіти. Визначено, що соціальна профілактика – це система заходів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків і які сприяють прояву різних видів його активності.

Сьогодні профілактична спрямованість є однією з провідних функцій соціально-педагогічної діяльності. Це зумовлено, у першу чергу, зростанням кількості девіантів серед підлітків та молоді, посиленням асоціальних рис молодіжної субкультури, зростанням темпів розповсюдження ВІЛ-інфекції серед населення.

Встановлено, що роль соціальної профілактики в закладах загальної середньої освіти є надзвичайно важливою у створенні безпечного та сприятливого середовища для учнів. Соціальна профілактика в цьому контексті означає систематичні заходи та програми, спрямовані на попередження ризикованої поведінки, виявлення та вирішення соціальних проблем та конфліктів, а також на сприяння психологічному та соціальному розвитку учнів. Визначено декілька ключових аспектів ролі соціальної профілактики в середній освіті: попередження негативних явищ; підтримка психологічного здоров'я; розвиток соціальних навичок; соціальна інтеграція; освіта у галузі здоров'я; співпраця з батьками та громадою.

3. Проаналізовано головні аспекти роботи соціального працівника з подолання негативних явищ в освітньому середовищі. З'ясовано, що головні аспекти роботи соціального працівника з подолання негативних явищ в освітньому середовищі включають в себе ряд ключових завдань і методів: виявлення проблем; оцінка потреб; розробка імплементация плану дій; психосоціальна підтримка; співпраця з батьками; консультативна робота з вчителями; співпраця з іншими фахівцями; моніторинг та оцінка результатів; профілактична робота; збір та аналіз даних; розвиток програм і ініціатив;

забезпечення конфіденційності; сприяння створенню безпечного середовища; співпраця з іншими структурами; поширення інформації.

Встановлено, що соціальному працівнику необхідно знати існуючі методи профілактичної роботи, уміти ефективно використовувати накопичений досвід для вирішення практичних завдань, а також знати ряд принципово важливих моментів. Важливе значення у підготовці фахівців соціальної галузі має розвиток їхньої емоційної стійкості, яка є одним із головних аспектів у їхній професійній діяльності з профілактики жорстокої поведінки підлітків. У профілактичній роботі соціальний працівник має усвідомлювати, що найбільш вразливим для появи стійких негативних психологічних утворень етапом професійного шляху дослідники визначають так званий період професійної дезадаптації (близько 15-20 років педагогічного стажу), на якому виявляється різке послаблення професійних якостей, деформуються якісні поведінковохарактерологічні властивості, що вже безпосередньо не забезпечують його професійну успішність

4. У ході дослідження визначено ефективні напрями, форми та методи соціальної профілактики негативних явищ в освітньому середовищі. Зокрема, встановлено, що заходи правового виховання, спрямовані на профілактику негативних проявів, можна розподілити на такі напрями: надання правових знань педагогами під час викладання певних предметів; проведення вікторин, тематичних уроків (для молодших школярів); зустрічі з працівниками правоохоронних органів, які можуть відбуватися за місцем навчання дітей або за місцем роботи правоохоронців (екскурсії до відділів поліції, постів патрульної поліції, організацій).

На основі аналізу літератури визначено різні методи, що можуть використовуватися з метою правового виховання неповнолітніх. Серед них: роз'яснення, розповіді, бесіди, читання творів, лекції, дискусії, диспути з правових питань, «круглі столи» з правових питань та інші вербальні методи, інтерактивні методи – ігри, рольові ігри, вправи, тренінги, конкурси. Профілактика будь-якої соціальної проблеми повинна бути спрямована як на

соціальне середовище, в якому вона виникає, так і на особистість, яка від цієї проблеми страждає.

5. Проведено дослідно-експериментальну роботу з вивчення технологій соціальної профілактики негативних явищ в умовах закладу загальної середньої освіти. Встановлено, що у процесі здійснення соціальної профілактики негативних явищ необхідно використовувати інноваційні технології та програми подолання агресивної поведінки підлітків. При цьому, соціальний працівник повинен оперувати різними технологіями попередження негативних явищ та вміти застосовувати їх відповідно до проблемної ситуації (як в окремому поодинокому випадку спалаху агресії, так і побудови цілісної системи профілактичних заходів для всього навчального закладу). Тому у процесі професійної підготовки слід оволодіти основними технологіями («Коло», «Медіація» (Третейський суддя), «Екстрене втручання», «Педагогіка переживання/проживання», соціально-педагогічний тренінг комунікативності) та методами (бесіда, дискусія, тематичні вечори, консультації та ін.) попередження агресивної поведінки підлітків.

Аналізуючи дослідження, встановлено, що соціальний ефект соціально-педагогічної профілактики вербальних негативних явищ серед дітей буде вищим за умови комплексного застосування всіх груп методів: руйнування негативу в спілкуванні, реконструкції позитивних взаємин; методи перебудови мотиваційної сфери і самосвідомості: об'єктивного переосмислення своїх позитивних і негативних рис, переконання, прогнозування негативної мовленнєвої поведінки; методи перебудови життєвого й комунікативного досвіду (обмеження, переключення, приписи тощо); метод попередження негативної та стимулювання позитивної поведінки: заохочення, покарання, змагання, позитивної перспективи.

Таким чином, робота соціального працівника з соціальної профілактики негативних явищ серед дітей, має носити комплексний, системний характер; поєднувати у собі елементи прийомів і вправ різних

напрямів психо-корекційної роботи, а також не бути епізодичною. Тільки за умови координації сумісних зусиль підлітків, батьків і педагогів, можна досягти реальних результатів, щодо запобігання агресивних проявів. Встановлено, що соціальна профілактика негативних явищ серед дітей в умовах закладу загальної середньої освіти відіграє досить ефективну роль в сучасних умовах. Але також вимагає значних зусиль як з боку соціальних працівників, так і з боку педагогічного колективу та сім'ї. Тобто, лише у взаємодії всіх, буде досягнуто результату

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.В., Столяренко Л.Д. Соціальна профілактика: сутність, завдання та принципи. Вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2019. № 2. С. 66-70.
2. Білокопитова, Н. Ю. Соціальна профілактика в педагогічній діяльності загальноосвітньої школи. Педагогіка і психологія. 2015. №(2). С.89-92.
3. Бондаренко О.В. Соціальна профілактика антипедагогічної діяльності в освітньому середовищі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2018. Том 57, № 3. С. 67-72.
4. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків. Психологія девіацій: навч.-метод. посібн. для студ. спеціальності «Соціальна робота». Київ. 190 с.
5. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник / [Семигіна Т.В., Мигович І.І., Грига І.М. та ін.]; за ред. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича. К. : Академвидав, 2005. 304 с.
6. Гавриш А. В. Професійна підготовка майбутнього соціального педагога до профілактики алкоголізму підлітків у ЗНЗ. Актуальні проблеми соціально-педагогічних досліджень. Матеріали III студентської науковопрактичної конференції (з міжнародною участю). Харків, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 2015. С. 6-8.
7. Грінь, Т. А. Основні аспекти організації соціальної профілактики у загальноосвітніх школах. Педагогічний альманах. 2016. №(24). С.116-120.
8. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб.. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с.
9. Гончаренко О.І., Корнієнко І.С. Соціальна робота в закладах загальної середньої освіти: теорія і практика. Педагогіка та психологія. 2017. № 2. С. 45-52.

10. Горчакова Н.В. Соціальна профілактика поведінкових аномалій підлітків у шкільному середовищі: методологія та практика. Київ: Видавництво «Освіта», 2018. 243 с.
11. Горлов, А. М. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2017. №161(1). С. 43-47.
12. Григорович, Л. А. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків у системі загальної середньої освіти. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2015. №(32). С. 23-31.
13. Данильченко, І. В. Здоров'язбережувальна діяльність в умовах загальноосвітньої школи як складова соціальної профілактики. Збірник наукових праць Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2017. № (86). С. 38-44.
14. Діденко І.О., Лисенко С.П. Соціальна педагогіка: теорія і практика. Київ: Либідь, 2019. 324 с.
15. Довженко О.В., Мельник О.М. Соціальна профілактика конфліктів в загальноосвітніх навчальних закладах. Психологічний часопис. 2020. Том 26, № 1. С. 112-125.
16. Довбня О. В. Програма соціально-педагогічної діяльності з профілактики булінгу серед молодших підлітків у закладах загальної середньої освіти. Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 20 листоп. 2020 р. /за ред. М. П. Васильєвої. Харків: ХНПУ, 2020. С. 61–63.
17. Журавель Т.В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. : К. : Академвидав, 2013. 312 с.; С. 85–101.
18. Захарченко С.М. Особливості соціальної профілактики шкідливих звичок серед підлітків у загальноосвітніх школах. Педагогіка

формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. Том 58, № 4. С. 88-95.

19. Зеленська Г.М., Гордієнко С.В. Соціальна профілактика девіантної поведінки учнів: методологія і практика. Київ: Видавництво «Світич», 2020. 265 с.

20. Іванова, С. М. Соціальна профілактика негативних явищ в системі освіти: теорія і практика. Педагогічний процес: теорія і практика. 2017. №4(57). С. 103-108.

21. Іванова, О. В. Соціальна профілактика девіантної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл: методологічні та організаційні аспекти. Науковий вісник Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. 2019. №40. С. 47-53.

22. Калініна, І. В. Соціальна профілактика девіантної поведінки в умовах загальноосвітньої школи: проблеми і перспективи. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2017. №3. С.32-38.

23. Карпенко Т.М., Шаповал О.А. Соціальна профілактика наркоманії серед школярів: проблеми та шляхи розв'язання. Вісник практичної психології та соціальної роботи. 2018. № 2. С. 76-84.

24. Карпенко О.Г. Теорія і практика професійного становлення соціального працівника : навчальний посібник. К. : Видавничий дім «Слово», 2014. 192 с.

25. Катович Н.К. Профілактика бездоглядності та правопорушень серед дітей та молоді: проблеми та шляхи вирішення. Соціально-педагогічна робота. К.: 2018. № 1. С.28 – 35.

26. Кравченко О.П., Сидоренко Т.М. Соціальна профілактика насильства серед учнів загальноосвітніх шкіл. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2018. Том 57, № 1. С. 112-119.

27. Кузьмінський, В. А. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків: теорія і практика. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2018. №(43) С. 144-148.

28. Кудрявицька А. М. Поширена проблема в поведінці дітей – дитяча жорстокість. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи. 2019. С. 70-74.

29. Лебедик Л. В. Розвиток професійної компетентності соціального педагога в умовах інноваційних змін у системі післядипломної освіти. Неперервна освіта: здобутки, проблеми, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої 80-річчю від дня заснування Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Тернопіль, Україна, 23 грудня 2020 року). Тернопіль: ТОКІПО, 2020. С. 136–141.

30. Литвиненко Г.О., Мартинова О.В. Психологія соціальної профілактики. Київ: Видавництво «КМ Академія», 2017. 250 с.

31. Литвинова, С. О. Основи соціальної профілактики девіантної поведінки школярів. Педагогіка і психологія. 2016. №2(42). С. 18-24.

32. Літвиненко Ю.С. Актуальність підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики девіантної поведінки підлітків. Сучасні реалії 56 та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Присвячено 215-річчю заснування ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 22 листопада 2019 р. Харків. 2019. 62 с.

33. Лісовська, О. В. Формування культури здоров'я підлітків як важлива складова соціальної профілактики в загальноосвітніх школах. Соціальна педагогіка: Теорія і практика. 2019. №(1). С. 103-112.

34. Лютий В. П. Соціальна профілактика. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. К. : Центр учбової літератури, 2008. С. 207.

35. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки. К. : «Либідь», 2011. 520 с.
36. Марченко Л.В., Шевченко Т.В. Соціальна профілактика агресивної поведінки учнів загальноосвітніх шкіл. Психологія та педагогіка. 2019. № 4. С. 41-49.
37. Мазур, О. В. Особливості організації соціальної профілактики в загальноосвітніх школах. Психологія і освіта. 2016. №(2). С. 30-34.
38. Мельник, О. М. Сучасні аспекти соціальної профілактики в системі загальної середньої освіти. Педагогіка та психологія. 2015. №1. С. 24-28.
39. Олійник Г.М. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллевої діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород : Говерла, 2016. Вип. 2 (39). С. 154-156.
40. Ольвеус Д. Булінг в школі: стикання з проблемою. 2001. URL: <http://www.oecdobserver.org> (дата звернення: 10.08.2023).
41. Парфанович І.І. Соціальна діагностика : Курс лекцій. Тернопіль, ТДПУ, 2019. 182 с.
42. Петренко Л.М., Горбачова О.О. Соціальна профілактика булінгу в загальноосвітніх школах: методичні рекомендації. Київ: Видавництво «Освіта», 2017. 356 с.
43. Петренко, В. І. Організація соціальної профілактики в загальноосвітній школі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. 2018. №(26). С. 119-124.
44. Поліщук, О. В., Мартиненко, І. С. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків у загальноосвітніх школах. Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Психолого-педагогічні науки. 2014. №(47). С. 101-107.

45. Понятійно-термінологічний білінгвальний словник: соціальна сфера / автори-укладачі: І.В. Літяга, С.М. Ситняківська; за заг. ред. Н.А. Сейко. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 224 с.
46. Попова Л.О. Соціальна робота з дітьми та сім'єю в системі соціальної профілактики. Київ: Видавництво «Атіка», 2018.
47. Попова С.М., Попова Л.М. Особливості надання соціальних послуг в Україні. Європейські перспективи. 2014. №10. С. 29–36.
48. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 10.10.2022).
49. Савченко О.С., Бондаренко Т.А. Соціальна профілактика в управлінні освітою: теорія і практика. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. Том 59, № 2. С. 75-84.
50. Симоненко, Г. М. Основні напрями соціальної профілактики у загальноосвітніх школах. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2016. №(48). С.72-78.
51. Скорік, І. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків у контексті сучасної загальної середньої освіти. Психологічний часопис. 2020. №(4). С.61-68.
52. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навчальний посібник / Б.І. Сташків. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с.
53. Ткаченко О.С., Левченко В.М. Соціальна профілактика асоціальної поведінки підлітків у загальноосвітніх школах. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. Том 60, № 3. С. 88-97.
54. Українська стратегія збереження здоров'я дітей та молоді на 2020-2030 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

55. Федотова, О. І. Організація соціальної профілактики негативних явищ в освітньому середовищі. Інституційна справа. 2015. №4. С. 75-78.
56. Харламова І. Насильство та жорстокість у школі. Реалії сучасності. Методичні рекомендації щодо роботи з дітьми. Соціальний педагог. № 9. 2007. С.4.
57. Черніченко, С. О. Методи соціальної профілактики негативних явищ в освітньому середовищі. Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка. Серія: Педагогіка. Психологія. 2018. №1. С.43-48.
58. Чернюк, О. С. Соціальна профілактика в загальноосвітніх школах України: стан і перспективи. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016. №(3). С. 13-18.
59. Шевченко Т.П. Психолого-педагогічні аспекти соціальної профілактики в загальноосвітніх навчальних закладах. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. Том 58, № 3. С. 45-52.
60. Ярмак Т.В., Кузьменко І.О. Соціальна профілактика психосоціальних ризиків в навчальному процесі загальноосвітньої школи. Психологія та педагогіка. 2018. № 3. С. 56-64.

ДОДАТКИ

Додаток А

Заняття з дітьми ТОЛЕРАНТНІСТЬ В НАШОМУ СУСПІЛЬСТВІ.

Мета:

- навчитися пояснювати поняття «толерантність», визначати значення толерантності в житті людей та в суспільстві;
- розвивати вміння аналізувати життєві ситуації;
- засвоїти навички толерантної поведінки.

Формування цінностей: виявляти толерантність до думок, поглядів, поведінки інших людей; руйнування стереотипів та запобігання конфліктів.

Очікувані результати:

Після цього заняття учні зможуть:

- пояснювати поняття «толерантність»;
- розповідати, чому терпимість є умовою збереження миру;
- досягати компромісу в конфліктних ситуаціях;
- вдосконалювати навички навчального співробітництва, вміння логічно й критично мислити.

Обладнання: фрагменти кінофільму за участі Сильвестра Сталлоне «Винищувач» та фільму Сергія Буковського «Назви своє ім'я», «Джерела толерантності. Каталог виставки 2004-2006», роздавальний матеріал, ватман, фломастери.

Запрошені гості: представники адміністрації, соціальні працівники, батьки які побували за кордоном.

Форма проведення: тренінг.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I.Етап мотивації

Учитель демонструє фрагменти кінофільму за участі Сильвестра Сталлоне «Винищувач». Методом «Мікрофон» пропонує учням та гостям

висловити своє ставлення та назвати своїх кумирів, визначити чого вчать такі фільми.

(Зразки відповідей: це класно; мені подобається Джекі – Чан, Рембо; мультимедійні засоби несуть негатив, який формує агресію; нехтування суспільними моральними цінностями; поведінка підлітків часто є копіюванням поведінки екранних героїв; збільшення проявів агресивної поведінки у молоді; порушення особистих прав людини, не толерантне ставлення людей одне до одного, яке проявляється у зверхності, образах на словах та жестах, ігноруванні одних іншими під впливом соціального чинника (розбіжність у майновому стані), наявність усталених стереотипів.)

З фільму «Назви своє ім'я» учитель використовує фрагменти демонстрації Бабиного Яру і одночасно веде розповідь:

80 років минуло з дня трагедії у Бабиному Яру в Києві, коли за один день було розстріляно 35 тисяч жінок, дітей і чоловіків тільки за те, що вони народилися представниками єврейської національності.

У 2002 р. 11 вересня пролунали вибухи в США *(демонструє картину цих подій)*. Тоді тисячі людей втратили життя тільки тому, що комусь не подобалися американський спосіб життя та політика американського уряду. На жаль, крім таких найжахливіших прикладів нетерпимості, які люди виявляють одне до одного, ми можемо часто стикатися з її проявами у своєму власному житті.

А чи стикалися ви у своєму житті з випадками нетерпимого ставлення до себе? *(Аналіз життєвих ситуацій, про які розповідають діти)*.

Оголошення теми і мети.

II. Основна частина

Тренінг «Джерела толерантності»

Міні-лекція

Поняття «толерантність» є синонімом слова «терпимість», саме так воно звучить латиною. Толерантність людей є найважливішою умовою миру і злагоди в сім'ї, колективі та суспільстві. Адже соціальні взаємовідносини

постійно змінюються, породжуючи то гармонію, то однобічну перевагу, а то й зіткнення безпосередніх інтересів. У різних людей – різні погляди на життя, працю, кохання, тощо.-Чи завжди ми поважаємо думки, погляди інших? Як треба поважати інших? Чи треба прагнути, щоб інша людина сприйняла ваші погляди? Проявляти нетерпимість чи бути толерантним? Про це розказують матеріали виставки «Джерела толерантності».

Притча про аксакала

Помирає в одному поселенні старий аксакал. Прийшли до нього люди попрощатися, і говорять: «Скажи нам, мудрий старий, як вдалося тобі створити такий порядок у сім'ї, що усі сини та невістки, дочки й зяті жили разом в мирі і злагоді?» Не може вже говорити старий — подають йому папір, олівець, і він довго пише. Коли випав з рук вмираючого аркуш, дуже здивувалися сі — там 100 разів було написане одне слово — ТЕРПИМІСТЬ!»

Вправа «Малюнок»

Учитель пропонує намалювати себе і свого сусіда і, аналізуючи його, визначити спільні риси (смаки, уподобання, заняття).

Вправа «Яблуко»

Учитель. Якщо ми ближче ознайомимося з конкретною людиною, більше дізнаємося про неї, то індивідуальність, неповторність будуть очевидними.

Як ви вважаєте, 20 яблук є індивідуальність? Візьміть кожний собі по яблуку. Розгляньте його дуже уважно, з'ясуйте «особливі прикмети» за 1 хв..

(Учитель перемішує яблука і пропонує знайти своє яблуко, описавши його)

Вправа. «Чим ми схожі?»

Учасники сідають по колу. Вчитель обирає серед учнів одного за якоюсь реальною чи уявною схожою зі своєю рисою та запрошує його в центр кола. Обраний звертається до будь-кого з учасників у такий же спосіб. Але за іншим чинником. Так продовжується доти, доки усі учасники не опиняться у колі.

Вправа «Продовж речення»

Учитель пропонує об'єднатися в групи за спільними ознаками: пори року. Кожній групі дає завдання: користуючись роздавальним матеріалом, пояснити вислови видатних людей про толерантність. (Додаток 1)

Учитель. Отже, толерантність — це...

(Зразки відповідей: мистецтво жити у світі несхожих людей та ідей; поступливість; активна позиція, викликана визнанням прав і свобод людства; боротьба за збереження миру)

Учитель. У різних країнах побували наші гості. Як ставляться до українців у Польщі, Німеччині? (Виступи гостей)

Вправа «Стоп - сигнал». (голосування за допомогою жезлів з цифрами 1,2,3)

Проаналізуйте ситуацію, оберіть свій варіант відповіді й поясніть її (пояснення за вибором учителя). Дайте визначення поняттю «межа терпимості» (за бажанням учасників).

Ситуація 1

Артур має нетипову для хлопця зачіску – занадто довге волосся. Як мають ставитися до цього ті, кому такий стиль не подобається?

Варіанти:

1. Постійно демонструвати своє негативне ставлення, в різкій формі радити змінити зачіску.

2. Виходити з того, що людина має право на самовираження і може робити будь-що зі своїм власним волоссям.

3. Вимагати дотримати загального стилю одягу та зачіски на заняттях у школі.

Ситуація 2

Максим часто пропускає уроки без поважних причин. Як ставитися до цього?

Варіанти:

1. Засуджувати ці вчинки учня.

2. Вважати, що це — особиста справа і не втручатися.

3. З розумінням ставитися до проблеми, поступово заохочувати його до навчання.

Ситуація 3

Ліда постійно виявляє неповагу до інших, брутально ставитися до своїх товаришів. Як бути?

Варіанти:

1. Намагатися уникати спілкування з Лідою.
2. Відповідати грубістю на грубість.
3. «Ковтати» образи й проводити з учнями роз'яснювальну роботу.

Вправа «Біла ворона»

Вчитель пропонує одному з учасників на деякий час стати не таким, як всі. Для цього йому треба робити усе протилежне тому, що робить група. Група повторює всі рухи учителя, наприклад підіймає руки, а «біла ворона» - опускає, всі посміхаються, а біла ворона – насуплюється, тощо.

Через деякий час ведучий каже: «Це важко – бути не таким, як всі. Хто йому буде допомагати?» Так з'являються дві «білі ворони». Потім їх стає більше. Коли до білої ворони приєднується більшість, вправа закінчується.

Учитель. Так проявляється здатність знаходити (помічати) й цінувати індивідуальність інших людей. Так проявляється толерантність.

Діти, у мене є квітка, але допоможіть мені зробити її красивою. Їй потрібні пелюстки, причому не прості, а з тими цінностями, які ви візьмете у життя.

(Діти роблять надписи й прикріплюють пелюстки.)

(Звучить мелодія.)

(Зразки написів:

- Я візьму із собою гарний настрій.
- Я візьму знання про...
- Я завжди робитиму добро.
- Я уникатиму конфліктів.

•Важливо в житті дотримуватися «межі толерантності».)

Учитель. Дякую за співробітництво. Зичу вам взаєморозуміння і взаємоповаги, миру і злагоди

Додаток 1.

Завдання.

Прочитайте наведені висловлювання та обговоріть:

Одним чи кількома словами продовжіть речення «Толерантність – це....»

1. Гідність людини полягає в тому, щоб любити тих, хто її ображає. (*Марк Аврелій, давньоримський імператор і філософ*)

2. Якщо будете жити в любові, Бог буде при вас і дасть вам перемогу над ворогом; а як будете жити ненависно... той самі загинете, і втратите землю ваших батьків і дідів...(*Ярослав Мудрий, князь Давньоруської держави*).

3. Ваша думка для мене глибоко ворожа, але за Ваше право її висловити я ладен віддати своє життя. (*Вольтер, французький просвітник епохи Просвітництва*)

4. Нам потрібні реформи, а не революції. Нам потрібне толерантне, досконаліше, людяніше суспільство.